

СУЖЕНА.

Николаю Ивановичу Костомарову.

Після багатого батька, остався хлопець по дванадцятому року крўглимъ сиротою, бо мати ще давнімъ умерла, а на селі не було у ёго ні роду, ні племени. Отъ, громада, поміркувавши, и рішила — оддати того хлопця на руки старій дядіхи удові, що жила у якогось селянина у приймахъ. Бабўся була дуже добра, богобоязна и розумна; усе село її поважало. Глянувши на того сироту, дядіха згодилась, бо Івашко (такъ звали хлопця) на вдивовіжу бувъ добра дитина: слухняна, покірна, чўла, и такє гарне та хороше, якъ та панночка. Перебралась дядіха у хату до сироті, стала ёму за матіръ, и господарює, и дбає; навчила ёго ласкою всьму доброму, и письму, бо ще й письменна була. Випестила бабўся собі на втіху Івашка: такий зъ него вийшовъ бравий парубокъ, високий, сановитий и такий гарний, що одъ ёго погляду дівчата тали, якъ весною одъ сонця снігъ. Такъ не дуже жъ то Івашко и заглядовався на дівчатъ; якоесь понуро, зъ підлобья дивився на нихъ, неначе соромивсь, и на вечорнійці віколи не ходивъ. Вже бабўся збиралась одружити Івашка, такъ не привівъ Богъ: заведужала небога, та й вмерла; а вмираючи и каже Івашку:

— Не журись, сінку, що я не успіла тебе одружити: я й на тімъ світі буду благати Господа милосердного, и вимолю тобі вірну дружину.

Дуже журився Івашко за бабўсею, ажъ світомъ нудивъ; зъ хати не вийде, а коли й вийде, то хибі тільки на кладовище, поплаче на могилі покійниці, та й вертається до-дому, повісивши голову. Отъ и стали старі люди ёму совітувати:

— Оженісь, сінку: молодá жінка хочъ яку тугу розвáжить!

Ста́ли й свашки забіга́ть, такъ що́ жть?... На яку́ дівчину не гляне, усе́ ёму́ не по душі. Ході́въ и въ дру́гі се́ла, такъ и тамъ не знайшо́въ, хочъ такі́ дівча́та трапля́лись (де́ бъ то у насъ, на Вкраїні, тако́го зі́лля не знайті́!), що здава́лось и на світі́ кра́щихъ нема́. Вже не одна́ дівчина одъ ёго́ ча́хла, не одна́ й до знаху́рки ході́ла, и зі́лля вари́ли и чарува́ли,—такъ нічо́го не вді́али. И Ива́шко ну́дитця, місця́ собі, серде́шний, не прибере́; да́лі подума́въ, та самъ собі́ й ка́же: »якъ ба́чу, то тутъ нема́ міні́ суже́ної; піду́ по світу, та пошука́ю, то мо́же Богъ дасть знайд́у́ таку́, яко́ї бажá моя́ душа́.«

Осідла́въ коня́, одя́гся у до́бру одéжу и хоті́въ вже руша́ть, та подума́въ: »Ні́, неха́й не зна́ють, що́ я бага́тний: полю́бить въ свити́ні, то въ жупа́ні ще́ більшъ кохати́ме.« Натя́гъ на се́бе сімря́жку, переки́нувъ чере́зь плече́ то́рбу, и гроше́ня́тъ про вся́кий случа́й не забу́въ, та помоли́вшись Бо́гу, и помандрува́въ.

Швénдя нашъ Ива́шко, швénдя, изъ се́ла въ се́ло, и хуторі́въ не мина́, пригля́дуєтця, роспи́тує, шука́є па́ри, якъ то́го ска́рбу. Оби́йшовъ всю́ око́лицю, и вже́ сте́пами потя́гъ. Разъ, і́де собі́ по доро́зі и мі́зкує: »Яку́ бъ то́ міні́ знайті́ дівчину?... Отъ́ якъ-би́ таку́: сині́ о́чі, тро́шки прищуре́ні, а ко́са чо́рна якъ га́йворонъ, у́стонька якъ нероскви́чана ма́ківка; а са́ма бі́ла та пи́шна: плече́ широ́ке, гру́ди висо́кі, щобъ крі́мка такъ и врі́залась би́ у тонкий ста́нъ, щобъ ході́ла якъ по стру́нці, висо́ко підня́вши голо́воньку!.. Або́ таку́: щобъ бу́ла чорня́венька якъ цига́ночка, а що́ки ненáче жаръ́ горі́ли; зу́би бі́лі якъ мо́локо, а у́ста черво́ні якъ ка́ліна, та повне́нькі, такі́, що́ якъ цмо́кне тебé, щобъ лу́на́ округі́ зацмо́коті́ла! Або́ таку́,« зновъ́ мі́зкує: »о́чі якъ не́бо сині́ а ко́са якъ кúdéль, щобъ, якъ́ гляне́шь на не́ї, то зда́лась би́ вона́ то́бі я́нгеломъ, що́ Госпо́дь поси́лає храни́ти и вті́шат́и чоло́віка на землі́.«

Отта́къ коверзу́є та́ йде́ собі́. Да́лі́ я́кось ненаро́комъ — зиркне́, ажъ сто́ить бі́ля крі́ниці́ дівчина́, така́ га́рна, що́ якъ би́ зъ тихъ трё́хъ, що́ ви́гадува́въ собі́ Ива́шко, зібрати́ одну́, то не бу́ла бъ вона́ кра́ща одъ́ сіе́ї. Якъ́ гляну́въ на не́ї Ива́шко, то ненáче на не́бо́ опини́вся; сто́ить и о́чамъ своі́мъ ві́ри не йме́. А вона́́ жъ такъ́ ёго́ згла́домъ приві́тає, усмі́хаєтця, бу́цимъ отъ-о́тъ обні́ме и приту́литця до ё́го се́рця. »Відкі́ль«, подума́въ Ива́шко, »узя́лась

ся чудова дівчина?... чи не бабўся зъ того свѣту, зъ само́го не́ба, посла́е міні су́жену, бо не тільки не ба́читьъ тако́ї на землі, и на думку така не спада́ла!»

— Здоро́ва бу́ла, дівчино! — ка́же Ива́шко, підхо́дячи; знявъ ша́пку та й вклоні́вся; піднявъ го́лову — а дівчини якъ не бу́ло, якъ у зе́млю вви́шла. »Що́ за нечи́ста ма́ти!« ка́же самъ собі Ива́шко, озира́ючись на ве́ї сто́рони: »куди́ жъ вона́ діла́сь!... Чи не стри́бну́ла вь крини́цю?« Гля́нувъ, крини́чка не глибо́ка, а во́да чи́ста якъ скло, и дно ві́дно. Круго́мъ степъ и тра́ва недуже висо́ка, нікуди гара́здъ и схова́тись. »Чи не ма́на яка́?« ду́має Ива́шко, йду́чи по доро́зі. Не пройшо́въ вінъ и трёхъ гинъ, ажъ бі́ля терні́въ, підъ кўщико́мъ, сиди́ть та жъ са́ма дівчина, и та́къ же на ё́го диви́ця и всми́хаєтця. »Глянь«, ка́же Ива́шко, »ажъ ось де опини́лась!.. Отъ, прудка́... и не вгле́дивъ, я́къ вона́ перебі́гла!.. Ну тепе́рь«, мірку́є собі, »ся́ду бі́ля не́ї, тро́шки одпочи́ну, а тимъ ча́сомъ роспи́таю, відки́ля вона́, куди́ йде... а тамъ що́ Богъ дасть!«

Пидійшо́въ и сі́въ; огля́нувсь до не́ї, щобъ спита́ть, ажъ зновъ нема́ дівчини. Ива́шко метну́вся сюди́-туди́, оббі́гъ терні́, гукáвъ до не́ї, шука́въ у са́мій гу́щині, ажъ одёжу порва́въ и ру́ки подрі́павъ: нема́, та й нема́! »Що́ за прі́тча?...« поду́мавъ, »та се ма́бутъ ма́ра!...« Ажъ су́мно ё́му ста́ло; коли́бъ у-вече́рі, то мо́же бъ ще гіршъ зля́кався, а то́ у-день, та́къ якъ чу́мацький по́лудень. Пройшо́въ ще кільки гинъ, ставъ спуска́тця у ба́лку, диви́ця: бі́ля ставо́чка, невели́чка ха́тка, и на прі́збї сиди́ть та́ж са́ма дівчи́на: »Що́ за бі́сь!« ажъ скри́кнувъ Ива́шко, »та се нава́ждє́ніє, ма́на!...« Проте́рь о́чі, перехресті́вся, а дівчи́на все сиди́ть и пи́льно на ё́го диви́ця, ненáче що́ хо́че сказа́ти. »Трива́й же«, поду́мавъ Ива́шко; »тепе́рь вже не вте́чешъ, мо́я пта́шечко: обі́йдў по-за ха́тою, та зъ то́го бо́ку и зайду́, то вже то́ді нікуди́ тобі́ дітись.« Обі́йшо́въ; тільки ви́ткну́всь изза вугла́, ажъ ба́чить — хуторя́нська сі́мья бі́ля двере́й, и полу́днюють собі́: старі́й зъ старо́ю, па́рубко́въ, ли́тъ ё́му два́дцять п'ять бу́де, и га́рна мело́ди́ця, та ще й не поро́жня, — на оста́тнімъ вже міся́цю, на тій порі́, якъ ка́жуть старі́, лю́де, що́ ду́ша, котру́ Госпо́дь посла́е дити́нці, вже не́дале́чко одъ не́ї вита́є.

— Хлі́б-сі́ль, лю́де до́бри! »ка́же Ива́шко, зня́вши ша́пку и низе́нько вклоні́вшись.

— Спасибі, — одвітили старі: — сідай, кажуть, до гурту, чоловіче, и пополуднуй зь нами.

Подякував Івашко та й сів, — тільки вже ёму не до іди; сидить похню́пившись и за лóжку не берётця.

— Чого жь ти ве іси, чоловіче? — питають ёго: — бери-лишнь лóжку, та й їж на здоров'я.

Узяв Івашко лóжку, покуштував тогó полуднику, чи ні, та й пита старіх:

— Чомъ ви не покличете вáшої дочкí полуднувать?

— Якої дочкí? — каже старá: — у насъ однá тільки й е, — невістка мой! — старá кинула о́комъ на молодіцю.

— Ну, такъ родичку, абó наймичку?

— Немá вь насъ родички, ні наймички; отъ якъ бáчишъ, — ми тутъ усі.

— Якá жь тамъ дівчина, у васъ за хáтою, на призьбі сидить?

— Не знаёмъ, не бáчили!

Повставáли старі, а за ними и молоді, обійшли кругомъ хáту, — немá нікого. Глянули вони на Івашка, та й подумали, чи не божевільний вінъ.

— Дё жь ти, чоловіче, бачивъ дівчину? — спитавъ старий.

— Се вже вона мені у-трéте привіджуєтця, — каже Івашко, та такъ живо, та такá гáрна!...

— Чого жь вона тобі привіджуєтця? питають Івашка.

— Богъ ёго зна — чогó; чи не тогó, що шукаю собі вірну дружину, та усé тільки объ не́й й думаю.

— Ну, такъ иди жь собі, чоловіче, дальшъ, та тамъ и шука́й, нехай, тобі Богъ помагає, а вь насъ немá дівчатъ.

Івашко вклонівся, вáжко здихнувши, та й зновъ потягъ шукать вітра у полі. Тільки вже не мізкує якú шукать, глибоко запáла у ёго сёрце та чудовна дівчина, зь голови не йде: тільки объ їй и дума и гада. Уже и на дівчатъ не дивитця, тільки блукá собі по степахъ, щобъ хоч трóшки розважити свою тугу. Провéштавшись ще тижнівъ зó три, Івашко поверну́въ до дому. Идé біля ти́єї хáтки, а старá побáчила ёго, та й каже:

— Бодай тебé, чоловіче! напро́ровичъ намъ дочку! Ми мо́лили собі у Гóспода хлопчика, а молодіця розсипалась дівчиною!

— На все во́ля Бóжа, — одвiтивъ Івашко: — мо́же зь сiєї

дівчинки буде вамъ більшъ утіхи, якъ зъ того хлопчика, що прохали!

Ивашко хотівъ вже дальшъ йти, а старá ёмú й каже:

— Пострівай, чоловіче: сёгодні въ насъ хрестини, то вже коли зайшовъ, то треба чарку випити, щобъ часомъ не винієш зъ собою щастя народжénної.

— Дóбре, — каже Ивашко, — чомъ не випити; нехай їй Господь пошлé щасливу дóлю!

Незабаромъ прихавъ и пінъ зъ кумою, а кúма ще нема. Подождáли трóшки, — не іде; отъ пінъ и каже:

— Не мóжна мінí довго ждати: зáвтра прáзникъ, такъ трéба поспішáть якъ всíночній.

— Якъ же ми, панóче, безъ кúма обíйдёмось? пита старá.

— Отъ вамъ кумъ, — каже пінъ, глянóвши на Ивашка.

Вже пінъ почáвъ молíтву, якъ щось заторохтіло, — глянули у вікóнце, ажъ спрáжній кумъ прихавъ и змíнивъ Ивашка. Дівчинку охрестіли Олёною, бо сáме на Костянтíна и Олёни уродíлась. Ивашко, почúвши се ймéння, згадáвъ свою покійницю бабúсю, бо й вона Олёною звáлась.

За обідомъ, по звичáю, баба стáла частувáти, — хто кíне на тарíлочку шагъ, хто два, а Ивашко хотівъ положíти пятака, та якось поми́всь и брýзнувъ тáляра. Якъ се побáчили, такъ усí и вíтрищились на ёго; у баби рúки задріжáли, трóхи плáшки зъ горíлкою не розбíла, а пінъ ажъ розсёрдивсь. За хрестини достáлась ёмú одъ кúма злотúвка, а бабí, чортъ-бáтька-зна за віщо, цілісінький тáляръ! Такъ стáло ёмú досáдно, що, здаётця, у-дрúге бъ охрестівъ, коли бъ Ивашко бувъ хрещéнимъ бáтькомъ.

Пообíдавши, стáли кружлáть горíлку, а Ивашко, якъ непитúщий, вийшовъ зъ хáти, сівъ на прízьбі, на тíмъ сáмімъ мíсці, де бáчивъ дівчину, та й задúмавъ. Ажъ чúє, старá зъ бабою підійшла до вуглá и стáли собі розмовлáти.

— Щó се за чоловікъ, — каже старá: — щось не прóсте!.. Відкіля воно взялось? Чи одъ Бóга вінъ, чи, мóже, нечíстий ёго підіславъ на яку-нёбудь кáпость?... Напрорóчивъ дочкú, якúсь дівчину трíчі бáчивъ... щобъ не булó, нехай Богъ борóнить, три лiта засúхи? Такий обíрваний та обшáрпаний, зовсímъ гульгiпáка, а давъ тобі тáляра! се бъ не розщéдривсь такъ и багáтий панъ!...

— Що се ви вигадуете, мой матіночко? — перебіла баба: — чи вінъ же такі похожий на гультіпаку? Такий зъ ёго бравий парубокъ; звісно, у дорозі трóшки обносівсь, а може вінъ и багáтого бáтька синъ. Та нічого вамъ и Бóга гнівiти: невістка здорова, а дитина така гладка, якъ той цурупалокъ. Та ще й тé: — хіба жъ ви не бачили, якъ вінъ хрестъ цілувавъ?.. та й я хрестила тáляръ, — такъ усé такий, якъ и бувъ; ось подивітця.

— Такъ отъ послухай, що я тобі ще скаж́у. Невістка розказувала, що у перву нічъ, якъ уродилась дитинка, приходила якась баб́уся, и д́ула и хрестила дитину. Невістка хотіла бу́ла крикнути, такъ мóви не ста́ло: д́уже злякалась!

— Мо́же їй такé присни́лось!

— Бож́илась, що не спáла, — и дóбре їй розгледі́ла.

— Яка жъ вона?

Тутъ старá почала розказувать, а Ива́шко сл́уха, и дóбре вбáчає, що та баб́уся ніхтó дру́гий, якъ ёго наречена ма́ти.

— Чо́го жъ ви зляка́лись, мой ма́тинко, — ка́же баба дослу́хавши: адже́жъ та баб́уся хрестила дитину? Хі́ба нечисти́й прійде, або прі́шле ко́го хресті́ти чуж́у дитину?

Отта́къ побазікали собі, та й пі́шли у ха́ту, а Ива́шко ще гірш́ засмути́вся.

Сóнечко вже сіда́ло, якъ вінъ, подякувавши хазяїнівъ, пусти́вся у дорóгу на всю нічъ; а якъ дійшо́въ до ті́єї крини́ці, де побачи́въ дівчину, то вже й смёркло́сь. Росá серпа́нкомъ розісла́лась по степу́, кругóмъ якъ мо́ре ёго оточи́ло. Такъ ё́му легéнько д́ихать; те́пленький вітере́ць зо всёго стéпу несé ё́му квітчані́ запахи; я́сні зóрі, якъ ді́точки, дівля́тця ё́му у ві́чі и ёго провожа́ють. Ива́шко сівъ бі́ля крини́ці и д́умає собі: »на́ що вона́ мнi приві́жувалась? л́учче б́ъ бу́ло, якъ-би́ я ні́коли ї́й не б́ачи́въ; не засму́тила б́ъ вона́ мо́єї ду́ші, не накі́нула б́ъ на мо́є се́рце важко́ї моги́ли!.. »Да́лі уста́въ, озира́всь на всі сто́рони и го́лосно кри́кнувъ:

— Дівчино! найкраща́ зо всёго сві́та, се́рце-мо́є, го́рлице мо́я! Яви́сь до ме́не, неха́й хочъ разъ ще на те́бе гля́ну, та й умру́, зъ твої́мъ облі́ччямъ передъ очі́ма... Хочъ обі́звiсь до ме́не...! Дівчино!... Коха́ння мо́є!..

Отта́къ гука́въ се́рдешний Ива́шко на ввё́сь степъ! и не яви́лась же, и не озва́лась до ёго та дівчина; тільки заки́гкала надъ

лимъ чайка, далёко заідиідемкала перепілочка, и разъ-у-разъ висвістувавъ овчарикъ. Не витала вже тутъ та дѹша, — мабуть, знайшла собі вже хатинку, и на який часъ зачинилась.

Смутний и невеселый вернувся до-дому Івашко; важкий камінь навалився на його серце. Всю осінь и зіму нудивсь, а на весну, щобъ хочъ тріхи розвіяти свого смѹтку, пішовъ чумакувати.

Чумакує Івашко рікъ, и два, и десь и п'ятнадцять, а болячка на серці не загоїлась. У всьому щасливий, — тільки не дає йому Господь вірної дружини. Такий ставъ багатий: п'ять хуръ посила на Дінь за рибою, а самъ зъ десятию ходить у Кримъ за сіллю. Прикупивъ чимало ґрунту, пострівъ хату якъ той будинокъ, ставъ паномъ на всю губу. Громада неразъ вибирала його у голови, — такъ не схотівъ, та й не схотівъ. И який-то зъ його козарлюга ставъ, якъ-би ви побачили! високий, сановитий, и глянути на його весело. Заглядувались на його теперъ не одні дівчата, — казались и молодіці; а якихъ тамъ не було! и чепурнихъ, и моторнихъ, и зъ біса хитрихъ та лукавихъ, що, здається, и самого святошу зъ пантелику збили б. Такъ чого вже не робили, якъ не захожувались, якъ бісиківъ не пускали! такъ ні: на одну й не глянувъ, не то щобъ узявъ одъ якої стѹжку у комір. Частенько було у-ночі затурготить у віконце.

— Хто тамъ? — спита Іванъ Уласовичъ (такъ вже теперъ його звали).

— Я, дядьку, — защебече тоненькимъ голоскомъ: — Параска, будьте ласкаві, одчинить та дайте вогню!

Одчинить Іванъ Уласовичъ, увійде молодіця, вигребе изъ печі жару и засвітить світло. Така росхрістана, підтікана, звісно якъ у ночі. Гляне на себе, та й засоромитця, сама б то не знає, що робить: запаскою груди закриває. А тамъ якось сміліше стане и роспитує:

— Якъ вамъ, дядьку, не обридне одному спати? Чомъ ви не ожєнитесь?... Ей же Бѹгу, правда.

Іванъ Уласовичъ и не слѹха, що вона йому верзе; тільки візьме її тихенько за плечє та й скаже:

— Ідіть вже, йдіть, атó вогонь погасне.

Та и въ день не дуже соромились: яка небудь молодіця впровадить у поле свого чоловіка, гульк—и несє митель до Іва-

на Уласовича, та й захожуєця змивати ёму голову, и рукава засукує до самих плічъ, а руки такі повлі, ніжні та білі, якъ пшенишне тісто. (Звісно, чортяка підводить, бо самъ зъ Іваномъ Уласовичомъ нічого не вдіє).

— Не трéба, не турбуйся, — каже Іванъ Уласовичъ: — я й самъ собі голову змию.

— Ну, такъ я вамъ поськаю, — каже молодіця. И заразъ сяде и загорне плахту, щобъ не намуливъ щокі обь жорсткú одéжину. А тонкого полотна сорóчка такъ и обхватує пiшше стегно; на такій подусці не погрéбавъ би виспатись и самъ салтанъ Турецький. Та ба! не такъ заправила зъ-малку бабуса Івана Уласовича.

Наступила вісімнадцята весна, після того якъ Івану Уласовичу привiджувалась та чудова дiвчина, — и досі незабувъ її, буцимъ вчора бачивъ, и досі не одирвавъ її одъ свого сёрця.

Після святої неділі, зібравши хурп, Іванъ Уласовичъ зъ наймитами рúшивъ у Кримъ за сіллю. Тепереньки вже вінъ не такий бувъ, якъ колись швэндявъ по степу у сімрязці; теперъ вже вінъ, якъ багатий хазяїнъ, у брилі, у блакитному жупані, шовковимъ поясомъ підперézаний, такий зъ ёго чоловіяга, що и панъ не дуже бъ ставъ передъ нимъ кірпу гнiти.

Идуть вони вже тiждень. Звісно, чумаки завжди рушають до зхiдъ сóнця, щобъ захопити холодкú. Отъ, разъ піднялись вони ще удóсвiта; тільки вирiвнялись у стрічку, а тутъ якъ насуне туманъ, такий густий, що въ двохъ ступняхъ невидко чоловіка. Зйшло сóнечко и рознесло той туманъ; дiвлятця, ажъ загубили до-рогу. Були вже хотіли вертатись назадъ, такъ Іванъ Уласовичъ и каже:

— Ідте вже, невеликий кругъ зробимо; тутъ, може, буде яка оселя, — роспитáемо та й ви́хопимось на свій шляхъ.

Идуть собі та идуть, — вже бъ порá и скотiну понасти, — такъ нема жъ водоюю. Іванъ Уласовичъ идé собі стороною и думку гада, усé одно на умі, ажъ чýє — фурички гукáють.

— Дiдьку, а дiдьку: ось криниця!

Глянувъ Іванъ Уласовичъ, ажъ знакома криниця, а біля неї стои́тъ та сама дiвчина, що вісімнадцять лiтъ тому стояла, и такъ саме на ёго дiвлятця, такъ саме ёму й усми́хаєтця, якъ тоді дивiлась и усми́халась. Якъ вінъ її побачивъ, то ажъ грúди ёму за-

ложило, и степъ кругомъ ёго покотівся. Близитця вінъ до неї, а самъ окомъ не змигнѣ, зъ очей не спуска, щобъ не зникла.

— Ажъ ось відкіля узялись! — обізвамась дівчина: — куді жъ ви ділись, дядьку, якъ я підходила до васъ?

— Де?... коли!... пита Іванъ Уласовичъ. Ажъ задріжавъ, почувши її голосокъ.

— Уранці, біля тернівъ; неслá воду, а ви сидите підъ кущикомъ и такъ пильно на мене дивитесь; я й думала, чи не хочете напиться, подаю вамъ глечикъ зъ водою, та й кажу: «на здоровья!» ажъ гулькъ — нема нікого!...

— Мой голубонько, — каже Іванъ Уласовичъ, узявши дівчину за білі рúченъки, — не менѣ ти бачила, не міні й воду підносила, а моїй душі! Вісімнадцять літъ тому, оттакъ-саме и на сімъ місці ти мни привіджувалась! Вісімнадцять літъ тільки объ тобі й думавъ, одну тебе виношувавъ у моєму серці! — Де жъ ти живѣшъ, — пита вінъ, дівлячись у ясні очі своєї суженої, — де витáешъ, мой горличко?

— Живу у батька-въ матері тутъ недалечко у балъці біля ставочка.

— Якъ же тебе звати?

— Олесею, — одвітала дівчина.

— Эгѣ, отъ вонó що! — такъ я бувъ у тебе й на христинахъ. Чи живі, чи здорові твої діди — батько, мати?

— Хвалить Бóга, усі живі й здорові!

— Ходімъ же, мой сужена, до нихъ за благословеннемъ!

Обнялись якъ голубьятчка и пішли собі; а надъ ними такъ и вѣтця чайка, якъ надъ гніздомъ, якъ надъ діточками, и квилить и квітка; а якъ дійшли вони до хати, то чайка піднялась у гóру, усѣ вище, вище, поки не зникла. Такъ укúпі, побравшись за рúки, и ввійшли у хату.

— Здорові були, люди добрі! гукнувъ Іванъ Уласовичъ: — а пізнавайте, хто до васъ прийшовъ?

Старá тільки глянула, заразъ и пізнала.

— Се, — каже, — той парубокъ, що колись заходивъ до насъ, та привіджувалась ёму ягась дівчина.

— Ось якá привіджувалась дівчина, — каже Іванъ Уласовичъ, глянувши на Олесею. — Якою її тогді бачивъ, такою й тепѣрь

знайшовъ!... Такъ благословіть же, бо самъ Богъ вже насъ благословівъ!

Поблагословили їх старі якъ слідъ; помолілись Богу, и посідали, щобъ усе добре сідало. Олесь такъ и тїлитця до Івана Уласовича, такъ и дивитця ёму у вічі, неначе давнó ёго знала, неначе давнó ёго кохає. Хто бъ на нихъ ні глянувъ, то заразъ би пізнавъ, що Господь давъ їмъ на двохъ одно тільки сэрце.

Не довго сидівъ Іванъ Уласовичъ, забравъ усіхъ зъ ху́добою, бо вони жили підсудками, та й повізъ до себе. Поїхавъ за сіллю, а привізъ хлібъ изъ сіллю!

Отъ вамъ и кінець! Нідлячого казати, що вони були щасливими; не даромъ же старі люди кажуть:

»Кого Богъ збіднавъ,

»Тому й щастя давъ!»

Олекса Стороженко.

ГОЛКА.

За давніх часів, колись на Україні, були люди, що не признавали над собою ніякої влади. Кожний з них мав старшого за ворога, рівного за брата, бо в тій рівні поважав самого себе, власну самоїстність, а менших мав за бідло, праць, сміття. Усе, що Господь щедрою рукою розсіпав по світу, усе те побачили б у їх палацах, а кругом тих палаців неприкриті халупи, обідраний, голодний и холодний люд. Усе добре и чуле, чим наділя Господь чоловіка, даючи йому серце и душу, усе те в них заплило глеєм чванства, ганьби и ненаїті. И як то чудно усе в них зложилось и перекорилось: проповідували вольность, неподлеглость, а тим часом чухрали батогами свою ж-таки шляхту. Палили слободи, вибивали народ тисячами, и плакали над їх безголовьям. Строили манастирі, костели, а душі свої губили у тяжких гріхах. На втиху собі, стріляли, палили и вішали людей, без вини карали, без заслуги награждали, для своєї користі переганяли на лембик чоловічі слези, трудовий піт и кров, щоб з відрі добути хоч одну краплю золота. Хоч би увесь світ з людьми вверх дном перевернувся, тільки б їм було добре, тільки б усе робилось по їх волі, як їм хотілось. Широко и далеко простягалась та воля; здається, як-би вона встала, то й неба б достала!... А знаєте, люди добрі, як звали тих людей?... Польськими магнатами!...

Роскажу вам де-що, про одного из сего кола магната, про Потопцького, що колись жив у Тульчині. Може, ви чували, що він на своєму віку виробляв? Немилосердний він був до всього люду, а найгірше до жидів. Для своєї втих чого він з

ними не вироблявъ?... Було, намалює вуглемъ на стіні чортяку, се бь то *чарний кітъ*, та й приневолює жйда улучать того котá камінцями, розпаленими въ комінку. Тільки жидь доторкнѣтця до камінця, и репетує: «вай-вай!» попікъ сердѣшний пальці, а той ёго канчукомъ: «улучай», каже, «Продівъ сїну, а не то — до смѣрти зачухраю!» Нічого робить, ханá неборакъ камінецъ, шпурнѣ; коли невлучить,—бѣе жйда за те, що промахнувъсь, а влучить, зновъ шмага: «за що», каже, «бѣешъ *чарию ко́та*?» Та такъ и граѣтця зъ нимъ, якъ кітъ зъ мишкою, поки не замордує бідолáшного Шмұля до полусмѣрти. Разъ встрѣливъ вінъ жйда — не свого, а другóго якогось пана, тако́го жъ магнáта, якъ и самъ. Та ще якъ кумѣдно и встрѣливъ! Давъ жиду дукáтъ, та й каже: «лизь-лишенъ на вербу и кұкай.» Жидъ злизъ, тільки кұкнувъ разъ, вдру́ге, а Потóцький приложївся, якъ торóхне, такъ вінъ сердѣшний пукъ óбъ землю: тутъ ёго й чортї вхопи́ли. «Глянь», каже Потóцький, «кұка на вербі, а я дұмавъ що зозұля, та й встрѣливъ». Отъ панъ того жйда и розсѣрдивсь за се на Потóцького: «якъ», каже, «ти осмѣливсь встрѣлити мого жйда? хибá у тебе мáло своїхъ?» Бáчите, вступивсь за чоловіка!.. Такъ Потóцький звелївъ накласти цілісіньку фұру жидівъ, та ще звѣрху и рублѣмъ, якъ снопи́, пригвѣтивъ и одіславъ до того пана, одписавши: «не сѣрдься, голубчику, отъ тобі за одного цілу копу поси́лаю!» Бувáло й такѣ, що, дѣколи вертаючись зъ полювання, въ осінню тѣмну нічъ, запáлить слободу, щобъ вѣдко бу́ло ёму доро́гу, доїхать до свого палацу. Разъ подобáлась Потóцькому якáсь дуже гáрна молодїця, та не піддалась: чогó вже вінъ їй не давáвъ, якъ біля неї не захожувався. Отъ чортяка и вхопивъ за сѣрце магнáта: призвавъ до сѣбе якогось дотѣпного малярá Вло́ха, и звелївъ ёму списáти зъ тієї козáчки патрѣтъ. Якъ скінчивъ Влохъ той патрѣтъ, отъ и привісъ ёго до Потóцького; привелї и молодїцю. Глянувъ магнáтъ на неї и на патрѣтъ, — стоять передъ нимъ якъ дві сестри́: обїдві такі жъ и гáрні, и смутні, и тимъ же гордимъ по́глядомъ на ёго дивлятця. Дóвго Потóцький дивївся на патрѣтъ, а тамъ понұро глянувъ на козáчку, та й каже: «Бáчишъ, якъ я поважáю твою красоту! и унўки побáчять, якá ти бу́ла гáрна; а за те, що твоє сѣрце не приклонїлось до мого кохання, ти повинна смѣрти: коли не минї, то не доставáйся жъ нікому!...» Вїхопивъ изъ-за по́яса пистóль, та й застрѣливъ небóгу!...

Такъ оттакий-то бувъ дзиндзиверъ-зухъ Потόцький!... Теперъ вже, якъ почуєте про мою голку, то вона не здасться вамъ за брехеньку. Отъ слухайте.

Кілька миль одъ Тульчіна, коло одного маєнтка Потόцького, живъ зъ жінкою, зъ дітьми, небагатий шляхтичъ панъ Кондратовичъ. Мавъ вінъ кілька мѳргівъ земельки, фольварочокъ, добре працювавъ, и, хвалити Господа, не прохавъ ні у ко́го хліба. Розсѳрдився на ѳго за щось економъ того маєнтка, панъ Тридурський, а ко́жний зъ економівъ тежъ удававъ зъ себе Потόцького, та й вигнавъ бідного шляхтича, зъ жінкою зъ дітьми, изъ власної хати. Що робить бідолашньому шляхтичу? не запозива́тьця жъ ѳму зъ магнатомъ. Отъ вінъ осідавъ ко́ника, и поїхавъ собі въ Тульчинъ до самого Потόцького, щобъ зда́тьця на ласку и правду ѳго ясновельможности.

Не доіждаючи милю до Тульчіна, Кондратовичъ зда́лека побачивъ поїздъ Потόцького. Самъ вінъ їхавъ попереду, а за нимъ цілий шкадронъ жовнірівъ, козаківъ, доіждачихъ, стременихъ и пеарівъ зъ го́нчими и хортами. Дуже зрадівъ Кондратовичъ, побачивши Потόцького: «се», дума, «самъ Господъ поси́ла ѳго́ міні: мо́же вінъ ласкаво мене вислухає и звелить верну́ти загра́бену худобу.» Зупинивъ ко́ня, знявъ ша́пку и стоїть собі, не осмілився самъ и підти́хати до гетьма́на. Ажъ ось самъ Потόцький шпигну́въ ко́ня острога́ми и підско́чивъ до Кондратовича.

— *Хто е́стесь?* спита́въ Потόцький.

— Шляхтичъ, ясновельможний па́не, одвіти́въ Кондратовичъ, нахили́ючись ажъ до лу́ки.

— *А ма́єш го́лку?* зновъ спита́въ Потόцький.

Кондратовичъ ви́п'явъ бавьки, дивитця ѳму́ у ві́чі, не зна, що́ й ка́зати.

— *Ма́єш го́лке, цу́гство́ть, ла́йдакъ?* гримну́въ Потόцький, и брови нахму́ривъ и почервоні́въ: вже й розсѳрдився! такъ за́разъ ѳго́ чорта́га и вхо́пивъ за се́рце.

— *Не́ма,* ясновельможний па́не, одвіти́въ Кондратовичъ.

— *Не́ма!* кри́кнувъ Потόцький, ажъ зу́бами заскрего́тавъ. —

Па́тшай, ка́же, пока́зуючи застро́млену въ рукаві голку, обкру́чену ниткою, якъ бува́є у кравці́въ, — *па́тшай,* я гра́бля Потόцький, коро́нний гетьма́нъ, надъ пана́ми панъ, мамъ сто горо́дівъ, и въ мене е́ голка, щобъ ча́сомъ—розі́рвеця—заши́ть, а ти —

ланець, безштáнько, и вь тебе нема?... А нўте, хлопці, дайте ёму вь шкўру.

Не дали ёму бiсовi котолўни и слóва промóвить, стягли раба бóжого съ коня, и почали чухрáть канчука́ми; а Потóцкий дiвигця та приговóрює:

— Оттáкъ дўрнiв вчя́ть та на рóзумъ наводя́ть! оттáкъ и ти вчи и лупи́ iхъ влáсною моєю́ руко́ю!

Мо́же бъ ще бiльше всипали небора́ку, такъ на ёго щáстя схопiвся зáйчикъ; отъ Потóцкий покiну́въ Кондратóвича и чкурнíвъ за куцёнькимъ. Не схаменíвся бiдомáха Кондратóвичъ, відкiль ёму и ли́хо склáлось: дўма́въ знайти́ за́щиту, прáвий судъ, а знайшовъ, нi за щó, нi про щó, лiоту кáру. »Отъ тоби́«, дўмає, »й пáнська прáвда! запозивáй теперъ магнáта до Бóжого суда!...« Запла́кавъ сердéшний и поiхавъ у Тульчiнъ до свого рóдича, що служивъ у Потóцкого коню́шимъ. Приiхавши, розказáвъ ёму усе́, якъ бу́ло, якъ ёго Тридíрський огра́бивъ и якъ Потóцкий одчу́хравъ.

— Яка́ жъ теперъ у тебе́ дўмка? пита́ рóдичъ.

— Отъ якá, ка́же Кiндратóвичъ: — теперъ минí вже не до земéльки; нехáй вона́ чортáмъ доста́єтця; жiнку зъ дiтьми оддаю́ на волю́ Бóжу, а самъ — пропа́дi... а вже оддáчу дiяво́льскому́ си́ну!

Нiчого́ казáть, завзя́тий такí зъ бiса́ бувъ Кондратóвичъ, не зъ то́го де́сятку, що го́ють свою́ спiну́ чужiми́ дукáтами. Та ще, нiвро́ку ёму́, и здоро́вий бувъ: на однí ру́ку трéхъ би́ такiхъ вклавъ, якъ Потóцкий.

— Не журíсь, ка́же рóдичъ, — оддáчишъ, коли́ вже то́би такъ то́го схотíлось: я то́би й порáду дамъ. Чи ти зна́єшъ ту каплíчку, що вь кiнцí пáрка?

— Якъ не зна́ть! одвíтивъ Кондратóвичъ: самъ ажъ затру́сивсь одъ рáдости.

— Отъ у́сю жъ каплíчку, ка́же рóдичъ, — Потóцкий, пере́рядiвши́сь стáрцемъ, що-субóти хóдить одмóлювать, у Почáєвськóй Богомáтери, грiхí, що за тижде́нь назби́раютьця. Зáвтра субóта, устанешъ ранёнько, то тамъ ёго́ застўкаєшъ, якъ сóтника вь горóсi, и щó ду́шi твоíй схóчетця, те зъ нимъ и зрóбишъ.

Кондратóвичъ, почўвши́ се, якъ на свiтъ наро́дiвся. Зáразъ и вiга́давъ, щó ёму́ робíти. Вели́ка рáдiсть для́ чоло́вика — по́могти́ то́му́ вóрогу, которо́го пока́рала́ злáя го́дина, а ще бiльша —

оддячить мо́цному ворогу. Зда́ється, кара́єшть є́го не за одно́го себе́, а за всіх, за все те ли́хо, що вінъ ро́бить лю́дяма. Ще́ чорті́ не би́лись навкула́чки, якъ Кондра́товичъ, узя́вши до́брий малаха́й, потя́гъ у паркъ до каплі́чки. Не дохо́дячи до не́ї зъ півго́нівъ, забра́вся въ гу́щину, та й стере́же Пото́цького, якъ той кіть ми́шъ. Тільки́ поча́ло тро́шки розві́днювати́ся, ажъ чу́є Кондра́товичъ — щось залопоті́ло; дивит́ця, — и́де Пото́цький, та́кий обі́рваний та обша́рпаний: у сі́миря́зці, и́ще й зъ то́рбою чере́з пле́че. Кондра́товичъ и́ духъ прита́ївъ, о́комъ не зми́гне, дивит́ця — увійшо́въ Пото́цький у каплі́чку и́ ставъ моли́тьця. То прости́гнет́ця *крижéмъ*, то кула́ками въ гру́ди себе́ сту́сує, то ру́ки до́гори́ підійма́ — живі́й на не́бо лі́зе. Уста́въ Кондра́товичъ, ажъ трі́сит́ця, такъ є́му за́корті́ло напі́тьця ти́і по́мети. Да́въ Пото́цькому тро́шки помолі́тьця, а тамъ увійшо́въ у каплі́чку, у́даривъ кі́лька покло́нівъ и́ ставъ го́лосно моли́тьця:

— *Найсвѣтѣйша Матка*, ка́же, а самъ сво́є ду́ма: — пошлі́ уся́кого ща́стя, здо́ров'я, тала́ну и́ довголі́ття ді́дичу на́шому, яснове́льмому па́ну Пото́цькому, за те, що вінъ на́съ ду́рнівъ вчи́ть и́ до ро́зуму дово́дить! Неха́й вінъ и́ діти є́го пана́ють надъ на́ми до кінця́ світу!

Пото́цький приту́лився въ ку́точку и́ слуха́; ажъ облі́зує́тця, якъ ма́сломъ по ду́ші є́го ма́же ті́єю моли́твою; за́разъ пі́знавъ, що се той шля́хтичъ, ко́торому вчо́ра за́давъ вінъ шва́би. Скінчи́вши моли́тву, Кондра́товичъ оберну́вся до Пото́цького и́ пита́:

— А що́ ти тутъ ро́бишъ, ста́рцю?

— Моли́вся, вельмо́жний па́не, — одві́тивъ Пото́цький, низе́нько вкло́нівшись и́ зату́ляючись то́рбою, щобъ ча́сомъ не пі́знавъ є́го шля́хтичъ.

— *А ма́шъ го́лку?*

— Ба́чъ, я́кий розу́мний, поду́мавъ Пото́цький, — ма́буть вже у є́го и́ го́лка є́.

— Чи ма́шъ го́лку? гу́нствотъ, ла́йдакъ! грі́мнувъ Кондра́товичъ, ви́зві́рившись на Пото́цького.

— Ні́ма, вельмо́жний па́не, одві́тивъ Пото́цький, а самъ мерщій до́дверей, — ду́має, отъ со́бі на́ ли́хо навчи́въ чо́ловіка, щобъ не за́давъ ми́ні та́кої прочу́ханки, якъ я є́му вчо́ра.

— Ні́ма! кри́кнувъ Кондра́товичъ, прости́гуючи ру́ку. — Ось диві́сь, ка́же: — я гово́ровий шля́хтичъ, ма́м'я́кі́лька мо́ргівъ зем-

лі, два коні, корову, чотирі свині, — и у мене є голка, щоб не ходити обірванцемъ, а ти гультіпак, ланець, безштанько, а в тебе нема?!..

Та се кажучи, хопъ его за чубъ! віхривъ, віхривъ, далі голуву міжъ коліна, ну ёго шмагати малахаємъ; шмагá, шмагá, а самъ приговорює: »Оттакъ батко нашъ Потóцький звелівъ дурнівъ вчитъ, и на розумъ наводитъ! не я тебе бую, а бє власна ёго рука!« Супóнивъ, супóнивъ, поки вінъ не зомлівъ. Вдовольнивши серце й душу, Кондратóвичъ плóнує на Потóцького, та й пішовъ собі до рóдича.

— А щó? спитавъ рóдичъ, побáчивши Кондратóвича.

— Знатного перегóну задавъ, каже Кондратóвичъ усміхаючись: — бóде згадувати ту голку по субóтахъ!

— Тикай же швидче, — атó, щобъ вінъ на шибиниці тебе ще не провітривъ!

— За щó?... хибá жъ не самъ вінъ звелівъ мині дурнівъ вчитъ! Адже жъ я трощівъ не ёго, а старця и ще власною ёго рукою? Та куди жъ и тикати одъ Потóцького? Хибá на той світъ, а на сiмъ не сховаєся!

— Та вонó такъ, — тільки гляди: ти самъ знаєшъ, що у тихъ магнатівъ така правда, якъ у цигана сорóчка: и корóтка и латана. И правда та у нихъ, якъ кий вь руці: якимъ кiнцемъ схóче, тимъ и вдáрить.

Оттакъ поговоривши, та й прислухуютья, якá бóде чутка объ Потóцькому. Аж ось, зайшовъ до рóдича зъ двóру *служóниця* и каже, що гетьманъ вчóра на полюванні трóшки *застудився* и занедужавъ.

На дрóгий день, тільки верну́лись зъ костёла, ажъ прибігъ возакъ.

— Чи тутъ, пита, — гостіє панъ Кондратóвичъ?

— Тутъ, — каже рóдичъ, — а на що вамъ?

— Гетьманъ кличе до себе: нехай швидче йде!

Смiло пішовъ Кондратóвичъ до Потóцького, думає собі: щó бóде, те бóде, а бóде те, щó Богъ дасть.

Тільки побáчивъ ёго Потóцький, зaráзъ и крикнувъ:

— А щó, чи маєшъ теперъ голку? — Тільки вже спитавъ не такъ, якъ тоді, а ласкаво, усміхаючись.

— Маю, ясне-вельможний пане! одвітивъ Кондратівчъ, показуючи голку.

Глянувъ на неї Потіцький — неначе не бачивъ, а тамъ вже не тільки очі, и спіна бачила ту голку.

— А чи не трапилось тобі ще — навчить яко́го-небудь дурня? пита гетьманъ, а самъ пильно дивитця на Кондратівча.

— Якъ не траплялось, ясне-вельможний пане? сміло одвітуе Кондратівчъ: — вчора у капличці спіткавъ яко́гось старця и добре одшмагавъ, — довго буде згадувать ту голку.

Тутъ Потіцький ставъ роспитувать Кондратівча, відкиля вінъ и зачимъ прихавъ. Отъ вінъ и розказавъ ёму усё, що треба. Гетьманъ ласкаво ёго вислухавъ, узявъ листъ папёру, щось написавъ, та й каже:

— Озьмі сей *розказъ* и оддай ёго *глувёму* еконóму, то все зробитця, якъ тобі й не снилось!

Кондратівчъ подякувавъ гетьману, поцілувавъ по́лу ёго кунтуша и пішовъ въ канто́ру. Тільки прочитавъ той листъ *глув-*ний еконóмъ, якъ витріщитця, якъ крикне:

— Кілька лігъ служу ёго ясновельможності, а вінъ міні десяти грошей не подарувавъ, а тутъ чортъ-батька-зна-кому и завіщо, дає и гроші и зéмлю!

— Се жъ моя земля, каже Кондратівчъ, — ще батьківська. Не свою дає, а ту, що панъ Тридурський заграбивъ!

— Розка́зуй — не свою!... Потіцький звелівъ въ придачу до твоєї землі дати у-трое стільки, и ще двісті дукатівъ, отъ-що!

— Такъ тобі жаль чужихъ грошей, а не жаль чужої спіни? Позавчора Потіцький всипавъ міні двісті канчуківъ, а сего́дні одсипавъ двісті дукатівъ: такъ покуштуй перше канчуківъ, та тоді вже и завідуй ласці ёго ясновельможности.

Забравши гроші и *розказъ* до пана Тридурського, Кондратівчъ подякувавъ родича за пораду и поїхавъ собі до-дому, веселий и щасливий. Хочъ спіна ще не загоїлась, такъ думка жъ и серце вже не щеміло.

Не пройшло и тижня після того, якъ поїхавъ Кондратівчъ, прибігъ панъ Тридурський до Потіцького, и пуць ёму въ ноги.

— Зми́луйся, ясно осві́чений пане, заголосі́въ: — пся кровъ, гунтсвотъ Кондратівчъ віку міні зба́вивъ, до полусмерти зашмагавъ канчу́ками, трóхи голо́ви не відкру́тивъ зъ чýбомъ.

— За що? спитавъ Потóцький.

— Чорті ёго батька знають, за що! стрівъ менé одного у лісі, та й пита: »*маєш голку?*« Нема, кажу. А вінъ якъ крикне: »Ахъ ти голодράбець! пátшай, ка́же, показуючи застрóмлену у рукаві голку: я зъ лáски пáна Потóцького обивáтель, а ти наймить, приплéнтачъ, и въ тебе нема?« за чубъ менé, стягъ съ коня и дава́й трощи́ть. Та ще й приговорюе: »Отта́къ ба́тько нашъ Потóцький звелі́въ дурні́въ вчи́ть и на ро́зумъ наво́дить! не я тебе бью, а бье ёго влáсна рука!«

Панъ Тридúрський дума́въ, що Потóцький, почúвши се, розлю́тетця и звелі́ть повісити Кондратóвича, а Потóцькому п бай-дуже: регóчетця собі, ажъ за живіть берéтця. Тридúрський, щобъ ёго розжáлобити, розка́зуе, якá важка́ рука у Кондратóвича. А Потóцький ще гіршъ смі́етця, ажъ ніжками дригá та регóчетця. Дé бъ то ёму не знать, якá тамъ рука у Кондратóвича! Дáлі, якъ натішився въ во́лю, и пита́ пáна Тридúрського.

— А въ якій ти шко́лі вчивсь?

— Въ Мнвжирі́цькій, у Піáрівъ, ясне-вельмóжний пáне, ка́же панъ Тридúрський.

— А якъ ти дóбре вчивсь и слúхавъ своїхъ *науци́цлівъ*, — чи бу́ла тобі за се якá винаѓрада?

— Якъже! пáтери ви́шали мнi на ланцюжкú мiдну бля́шку, а ма́ти годувáла марципа́нами съ мигдалáми.

— Ну, якъ вёрнесся жъ въ маёнте́къ, то зáразъ одiшли Кондратóвичу сто дукáтівъ за те, що вінъ дóбрий учень.

Панъ Тридúрський бу́ло сприча́тьця, такъ куди́! Потóцького не переспо́ришъ: щó вінъ разъ сказа́въ, то такъ и бóде. Ёго во́ля усiмъ закóнъ, вінъ и самъ iй клáняетця, якъ той хлопъ пáновi.

Дóвго втішáлись тією голкою. Далась вона не однóму въ зна́ки, не одного́ шпи́гну́ла. Бу́ло, якъ хто хóче одд́ячить свомú во́рогу, то й присiкаетця до ёго: »чи маєшъ голку?« Якъ нема́, то й бье и товче́ ёго. А жáлуватьця до Потóцького хочъ не ходи́: посмі́етця, щé и грóшей дасть томú, хто бивъ. Бу́ло, якъ одъ чóрта хрестóмъ, такъ одъ ледáчого чоловiка, одъ яко́го-не́буди прочвáри, обороня́лись тією голкою. Хто бъ куди́ не iхавъ, тi хлiба не ві́зьме на дорóгу, а вже голку застрóмить у рука́въ.

Олéкса Сторожéнко.

ПРОСТАКЪ,

или

ХИТРОСТЬ ЖЕНЩИНЫ, ПЕРЕХИТРЕННАЯ СОЛДАТОМЪ.

КОМЕДИЯ ВЪ ОДНОМЪ ДѢЙСТВІИ.

Сочиненіе Василія Аванасьевича Гоголя,

(ОТЦА НИКОЛАЯ ВАСИЛЬЕВИЧА.)

НѢСКОЛЬКО ПРЕДВАРИТЕЛЬНЫХЪ СЛОВЪ.

Читающему обществу было извѣстно, что отецъ знаменитаго Н. В. Гоголя писалъ комедіи на украинскомъ языкѣ для представленія ихъ на домашнемъ театрѣ своего родственника, бывшаго министра юстиціи, Дм. Пр. Трошинскаго. Въ моихъ *Запискахъ о жизни Гоголя* помѣщены были даже отрывки изъ нихъ, по памяти почтенной матери поэта. Но этихъ отрывковъ было недостаточно для того, чтобы судить о степени комическаго дарованія Василія Аванасьевича. Случай спасъ отъ утраты одну изъ его пьесъ, которую *Осноза* спѣшитъ сохранить какъ дорогой памятникъ родной словесности.

Комедія *Престакъ* написана прекраснымъ украинскимъ языкомъ, обнаруживающимъ въ авторѣ близкое знакомство съ людьми, выведенными имъ на сцену. Въ которомъ именно году она сочинена, намъ еще неизвѣстно, но весьма возможно, что — прежде *Москаля-Чарівника* и *Патайки-Полтавки*. Такимъ образомъ, имя Гоголя связано съ первымъ стремленіемъ Украинцевъ — образовать народный театръ. Стремленіе это, въ авторѣ *Престака*, выразилось почти такимъ же способомъ, какъ и въ *Котляревскомъ*. Тѣ было беззаботное время для помѣщиковъ, когда онѣ мирно процвѣтали въ своемъ хуторѣ (разросшемся впослед-

ствии въ село). Известный порядокъ гражданской и общественной жизни, заведенный въ Россіи и усвоенный украинскими дворянами, достигъ тогда возможно-успокоительнаго совершенства и казался нормою, изъ которой выходить не слѣдовало. Помѣщики вели жизнь — говоря вообще — веселую, и, какъ роскошь еще не поистощила ихъ средствъ, увеличенныхъ правительственными пожалованіями ихъ дѣдамъ, отцамъ и имъ самимъ (какъ, напримѣръ, Трощинскому), то у нихъ хватало средствъ навѣзатѣи. Устроить домашній театръ, завести собственный оркестръ — въ тѣ времена было дѣломъ довольно-обыкновеннымъ и не встрѣчало ни въ комъ Катоновскаго осужденія.

Недалеко еще отошли отъ насъ десятилѣтія благодатной помѣщичьей жизни, но взглядъ на жизнь и самая жизнь измѣнились въ Украинѣ почти до невѣроятности. Мы еще помнимъ, какимъ *вельможею* жилъ, въ живописной Качановкѣ (Майорщинѣ), Гр. Ст. Т — скій, какія гремѣла у него музыка, какъ разыгрывали крѣпостные украинцы произведенія знаменитыхъ нѣмецкихъ виртуозовъ. Умеръ вельможа, вступилъ во владѣніе наслѣдникъ его дворца, построеннаго графомъ Румянцевымъ-Задунайскимъ, и первымъ его дѣломъ было — распустить доморослыхъ артистовъ, какъ людей, вовсе ненужныхъ для новаго помѣщичьяго быта.

Тоже самое произошло и въ знаменитыхъ Кіибинцахъ, — этихъ Аенинахъ временъ Гоголева отца. Нѣтъ больше въ Кіибинцахъ домашняго театра; нѣтъ музыки; нѣтъ многолюдныхъ помѣщичьихъ сѣздовъ. Одна только обширная библіотека, свидѣтельствуешь, что тамъ жили, чувствовали и мыслили, согласно съ духомъ своего времени. Говорятъ, что старикъ Трощинскій нелишнѣ былъ любви къ родинѣ, что онъ дѣлалъ много добра землякамъ, по своимъ связямъ съ столичною знатію, что къ простому народу онъ относился, какъ помѣщикъ, очень кротко; любилъ слушать украинскія народныя пѣсни и даже, иногда, прослушавъ известную *Чайку*, заливался горькими старческими слезами. Тѣмъ не менѣе былъ онъ челоуѣкъ XVIII вѣка и баринъ, созданный по французскимъ образцамъ русскихъ баръ. Отъ этого взглядъ его на просто-народье ни коимъ образомъ немогъ быть глубже, нежели и у вельможи Т — скаго. Рано было образоваться серьезному взгляду на хлѣбоборовъ въ то время, когда у всѣхъ въ ушахъ еще раздавалась пѣсня:

Громъ побѣды раздавался,
Веселися храбрый Россѣ!

когда общая всей Европѣ государственная система такъ прочно, по-видимому, установилась, а объ общественномъ началѣ въ исторіи и въ государственной жизни никто почти и не заикался. По недавно еще существовавшимъ понятіямъ объ *обществѣ* и о томъ, кого слѣдуетъ разумѣть подъ гражданскимъ обществомъ, мы можемъ судить, какъ въ тѣ безмятежныя времена должны были самые добрые и умные люди смотрѣть на простого поселянина. Доброта ихъ доходила, подъ вліяніемъ Жанъ-Жака Руссо, Бернардень-де-Сень-Пьера и другихъ французскихъ гуманистовъ, до того, чтобы приемотриваться съ любовью къ *дѣтямъ природы* и подавать имъ помощь отъ избытковъ богатства, пожалуй — даже поднять ихъ быть до подобія съ своимъ собственнымъ (какъ и дѣйствительно пробовали это сдѣлать нѣкоторые бары посредствомъ новоизобрѣтенныхъ домиковъ, соломенныхъ шляпокъ и т. п.); но видѣть въ мужикахъ произведеніе старой исторіи и дѣятелей исторіи грядущей, смотрѣть на нихъ, какъ на временно-бездѣйствующихъ согражданъ и сотрудниковъ общаго національнаго дѣла, — куда!... осмѣяли бы тогда философа съ подобными убѣжденіями, въ томъ самомъ кругу, который разыгрывалъ комедіи изъ простонароднаго быта и гдѣ народная пѣсня исторгала кой-у-кого горячія слезы.

Эта-то узкость взгляда на то, что составляетъ *общество*, *народъ* и *націю*, и была причиною, что люди съ большими литературными способностями, каковы Гоголь-отецъ и Котляревскій, производили въ области простонародной словесности такъ мало и такъ слабо, сравнительно съ писателями ихъ времени, пересаженными изъ украинской почвы на великорусскую и изъ области темнаго демоса въ область сословія образованнаго. Эта узость взгляда, мало разширившагося и во времена Гоголя-сына, не дала и ему обнять украинскую жизнь полнѣе, затруднила ему изученіе украинской народности, убѣдила его слишкомъ рано, что на украинскомъ языкѣ писать не слѣдуетъ, а наконецъ и совсѣмъ вывела его творчество изъ сферы украинской. Талантъ его не могъ преодолѣть трудностей, представляемыхъ самою техникою дѣла, въ тѣ времена болѣе нежели сомнительнаго, но не могъ также удовлетвориться и формою *Вечеровъ на Хуторѣ* и *Миргорода*. Инстинктъ, указывающій писателю, чѣмъ именно, въ какой именно формѣ, онъ можетъ сильнѣе дѣйствовать на современниковъ, внушилъ ему заняться предметами, которые были ясны для него, какъ день, и для изображенія которыхъ подготовленъ былъ для него языкъ Пушкинымъ и множествомъ другихъ писателей. Но возвратимся къ его даровитому отцу.

Василій Аванасьевичъ Гоголь, будучи живымъ членомъ своего общества, захватилъ въ свое творчество украинской простонародной жизни столько, сколько тогдашнее общество требовало для ея возсозданія. Шутка и пѣсня для пріятнаго провожденія времени, — вотъ все, чего могъ искать писатель тогдашній въ оставленномъ дворянами родномъ быту; и Гоголь-отецъ очень искусно и умно почерпнулъ изъ него эти элементы для своей комедіи. Отъ первой до послѣдней сцены онъ сохранилъ во всемъ естественность и правдоподобіе. Простота изложенія, умѣренность каррикатуры, ровность хода всей пьесы, ясно указываютъ, что этотъ человѣкъ, въ другомъ кругу, при другой образованности и принятыхъ требованіяхъ общества, пошелъ бы далеко на пути художественнаго творчества. Мы въ этомъ убѣждены тѣмъ болѣе, что комизмъ его не ограничивается отдѣльными выраженіями, которыхъ не мудрено набрать человѣку съ талантомъ въ простонародной украинской рѣчи: нѣтъ, у него онъ истекаетъ изъ самого положенія вещей въ убогой сельской хатѣ и отзывается тѣмъ глубокимъ комизмомъ, которымъ Гоголь-сынъ умѣлъ наводить смѣющагося читателя на грустные размышленія.

Извѣстно, какую роль игралъ въ то время произволъ родителей или иныхъ, еще болѣе властительныхъ, лицъ въ устройствѣ брачныхъ союзовъ. Красивая молодая женщина, очутясь женою глуховатаго и лѣниваго старика, говорить слишкомъ ясно, какъ это случилось. Жизнь просится въ ней на волю, и она связывается съ дьячкомъ. Это комизмъ, если угодно, очень грустный, — тѣмъ болѣе, что дьячки при тогданемъ состояніи бурей были, большею частію, люди, изуродованные навѣки... Солдаты, служившіе въ-проголодь, какъ водилось лѣтъ съ полсотни назадъ, — понавѣ къ мужику въ хату, преслѣдуетъ самые насущные свои интересы... *Pauvre diable*, онъ пускается на смѣшныя штуки; — иначе ему пришлось бы съ голоду трубить въ кулакъ.

Содержаніе пьесы Гоголя-отца почти то самое, что у Котляревскаго въ *Москаль-Чарівникъ*. Мы не знаемъ навѣрное, которая изъ этихъ двухъ пьесъ написана прежде: если *Москаль-Чарівникъ*, то комедія Гоголя-отца сбавляетъ много цѣны произведенію Котляревскаго. Если же Гоголь-отецъ взялъ сюжетъ *Москаль-Чарівника* и обработалъ его по-своему, то онъ поступилъ такъ, какъ поступали немногіе таланты, которые, передѣлывая написанныя уже пьесы, устраняли ошибки авторовъ ихъ и давали сочиненію новую жизнь.

У Котляревскаго хозяинъ хаты — зажиточный чумакъ, а роль Ловласа играетъ *судовый паничъ*. Повидимому, въ этомъ нѣтъ ничего,

что бы можно было поставить въ упрекъ авторству Котляревскаго; а между тѣмъ изъ этого выбора лицъ видно, что Котляревскій далеко не такъ симпатично относился къ народу, какъ отецъ Гоголя. Молодая жена, принимающая у себя, въ отсутствіе мужа, жалкаго канцеляриста, у него — женщина, не возбуждающая къ себѣ никакого участія, и даже болѣе того... Онъ вывелъ на сцену хозяйку чумацкой хаты съ пятномъ, вовсе не характеристическимъ, тогда какъ Гоголь-отецъ, относясь къ народу въ чистотѣ собственныхъ понятій о мужчинѣ и женщинѣ, заставляетъ своего солдата-постояльца, взглянувъ на мужа влюбленной въ дьячка молодежи, сказать про себя: «Неужели это ея мужъ?.. Ну, такъ она не совсѣмъ виновата.» Въ этихъ словахъ мы слышимъ, можетъ быть, безосознательный протестъ автора противъ современнаго ему порядка вещей, при которомъ сплошь да рядомъ могли существовать жертвы невольной супружеской жизни.

Съ другой стороны, чумаки, возвратившіеся съ дороги, играетъ, у Котляревскаго, роль простака вовсе неумѣстно. Чумаки въ нашемъ простонародьи — самые развитые люди. Не такъ-то легко провести ихъ солдату-постояльцу! Не таковы они въ домашнемъ быту на дѣлѣ, какъ Чупрунъ, Котляревскаго, въ комедіи. Совсѣмъ другое видимъ у Гоголя-отца. Здѣсь представленъ настоящій дурень, идіотъ-лѣнтяй, который способенъ былъ повѣрить и тому, что поросенокъ можетъ поймать зайца. Такого хозяина хаты весьма естественно дурачить солдату-постояльцу, (имѣя ввиду собственныя выгоды), для достиженія своей цѣли.

Самое изображеніе солдата у Гоголя-отца вышло мягче, артистичнѣе. Онъ не забылъ, что такое солдатъ, какъ существо человѣческое. У него о солдатѣ сказано нѣсколько такихъ словъ, которыя, между прочимъ, показываютъ и добродушіе нашего народа, рѣдко заглушаемое въ конецъ виѣшнимъ гнетомъ, и приходящую извнѣ нравственную заразою.

Словомъ, *Простакъ*, Гоголя-отца, во всѣхъ отношеніяхъ выше *Москаля-Чарівника* и можетъ быть названъ *первою* украинскою комедіею.

П. Кулишъ.

ПРОСТАКЪ, или ХИТРОСТЬ ЖЕНЩИНЫ,

ПЕРЕХИТРЕННАЯ СОЛДАТОМЪ.

ДѢЙСТВУЮЩІЯ ЛИЦА:

Романъ, малороссійскій козакъ, простой и лѣнливый.	Соцкій, кумъ Параски. Дьячекъ, любовникъ Параски.
Параска, жена его, женщина молодая и хитрая.	Солдатъ переходящей команды.

ЯВЛЕНІЕ I.

Театръ представляет малороссійскую избу.

Романъ, *одинъ, поднимаясь со скамейки и представляя разслабленнаго*. Врагъ ёго багька знае, здаётця, я ищѣ не дѣже й старій, а зовсімъ охрявъ, такъ що ні нігъ, ні рукъ не чѣю, неначе побітій. (*Зъваетъ*). Кажуть люде, що мене баглаі напали... мѣже проклѣті й баглаі; тільки жъ я ужѣ дѣже давній — я ужѣ бувъ дебѣлимъ пѣрубкомъ, якъ наші козаки на Лїнію въ похѣдъ ходили. — Дай Бѣже цѣрство пѣну-сѣтнику; для мѣне дѣже панъ дѣбрий бувъ — всѣхъ козаківъ у похѣдъ витурливъ, — а мѣне тѣкъ уподѣбавъ, що остѣвивъ дѣма и повелѣвъ свѣні пѣсти, — отодѣ-то мѣні рѣскішъ булѣ! Не знавъ я нѣякого дѣла; а тепѣръ и не здѣжаю, да трѣба робѣти, щобъ старѣ не лѣяла. (*Садѣтся*). Спасѣбі Бѣгу, що зайшла дѣсь, а тѣ бѣ ужѣ давнѣ дѣсі скреблѣ мѣркву. (*Зъваетъ и чѣшетъ себѣ спѣну*).

ЯВЛЕНІЕ II.

РОМАНЪ и ПАРАСКА.

ПАРАСКА *входитъ*. Не лѣхѣ годѣна! оцѣ ти й дѣсі чѣхмѣ-рисся, и не прѣймѣвся за робѣту! Гѣре мѣні сѣ тобѣю! всѣ люде,

якъ люде; а ти, мовъ віродокъ який, сидишъ цілий день у хаті, згорнувши руки. Отъ ужé черезъ твоє недбальство дожились до того, що нічого й їсти.

Романъ. А що́ я теперъ б́уду робіти?

Параска. Ти́бъ ставъ у ко́го молотіть за корóбку.

Романъ. А якъ ё́го теперъ молотіти? адже́ б́ачишъ, що мо́кро.

Параска. Да́къ ти́ б́ъ найшо́въ дру́гу яку́ робо́ту. Онъ, якъ кумъ Ваку́ла: ні́коли не сидіть безъ діла; и сё́годні ране́нько потя́гъ у по́ле.

Романъ. Чо́го в́ъ поме́?

Параска. По зайці.

Романъ. Якъ по зайці? у ё́го нема́ ні хортівъ, ні теніть, ні ручни́ці.

Параска. Отто́-то й діво. Ви́нъ порося́мъ ло́вить зайці.

Романъ. Якъ порося́мъ?

Параска. Да такъ. Учóра пішо́въ пі́сля обі́дъ да й прині́съ дво́хъ зайці́въ.

Романъ. Да́й ё́го че́сти! я, да́либі, впе́рше зъ-ро́ду чу́ю, що порося́тами ло́влять зайці́въ!

Параска. Щó ти почу́ешъ, а́бо побачи́шъ, на печі́ ле́жачи, мовъ каба́нъ у про́сі? а я то́бі хочъ забожу́сь що́ відъ мо́го кова́ного каба́нця не вте́че ні оди́нъ за́ець. Оце́ коли́сь зацькува́ли бу́ли ё́го попо́вичі соба́ками:—я́къ же курну́въ відъ нихъ, да́къ ні одна́ соба́ка и не догна́ла!

Романъ. У́же що́ меткі́й, то меткі́й! Лі́ха — ма́тері у́тну́ть ё́го попо́ви соба́ки. Оце́ коли́сь, якъ молоті́въ я на току́, а ви́нъ добра́всь до во́роха да й у́пліта́е грéчку, такъ що́, якъ-би́ не По́котъ туди́ пригоди́вся, то, по́ки б́ъ я підня́въ ці́пъ, щобъ ё́го за́цідіти, то ні панцу́ра б́ъ не оста́лось грéчки. У́же чо́ртового ба́тька у кума́ бу́дуть швид́чі порося́та!

Параска. Отъ бачъ! Чо́го ж́ то́бі и́ще́ тре́ба? Ось піді́ лишъ лу́чче в́ъ по́ле, якъ ма́ешъ лежа́ти, чи не дасть Бі́гъ и намъ оскоро́митися хо́ть за́ячиною.

Романъ. Да и́нóсе; тілько́ не зна́ю, чи побі́жить кова́нний за мно́ю.

Параска. Де́ ж́ ти ба́чивъ; щобъ порося́ бі́гло за чо́ові-

комъ? Ти возьми ёго въ мішокъ, а якъ побачишъ зайця, тоді й віпусти.

Романъ. Хибá въ мішокъ! Такъ піді жъ—піймай, а я обуюсь.

Параска, *всторону*. Оттакъ дурнівъ обманюють! (*къ Роману*). Обувайся жъ хутче. (*Уходить*).

ЯВЛЕНІЕ III.

Романъ одинъ садиться среди сцены и достаетъ постолы. Дóбре бъ булò, якъ-би́ пійма́въ я зайця! (*Натягивая постолы*.) Э... Э... не еретичі ёго й постолі! якъ же посихались! (*Обовязывая волокою, урываетъ опую*.) Оттакъ же! Гай, гай! дай ёго чéсті! Оттеперъ у ліха-грати!... Жінко!... жінко!... Параско!... Параско!

ЯВЛЕНІЕ IV.

РОМАНЪ и ПАРАСКА.

ПАРАСКА. Чогó ти такъ репетуєшъ, ненáче наві́жений?

РОМАНЪ. Чогó ти репетуєшъ!... чóртъ-мá волоки!

ПАРАСКА. Дакъ щò жъ будемо́ робіти?

РОМАНЪ. Чи нема́ де ременця́ абò моту́зочки?

ПАРАСКА. Біда́ мені съ тобою! На́ хотъ поворóзку, да обува́йся хутче, бо не́рано.

РОМАНЪ. О, якá жъ бо ти швидка́ дуже!... Аджé бáчишъ, якъ постолі́ посихались! насі́лу нацупивъ.

ПАРАСКА. Чому́ жъ ти не ві́мазавъ?

РОМАНЪ *вдругъ опускаетъ руки*. Не ві́мазавъ!... А якъ-би́ ві́мазала сама́? Не велика́ еси́ па́ні!

ПАРАСКА *перерываетъ рѣчь его*. Гóді жъ, гóді! не вóзомъ тебе́ зачепі́ла.

РОМАНЪ. Тó-то, бáчишъ! (*Встаетъ*.)

ПАРАСКА, *подавая сірякъ*. Ну, на́, надіва́й сіря́къ.

РОМАНЪ, *поднимая штаны*. Стріва́й!

ПАРАСКА. У́же щò проворни́й, то проворни́й! Тебе́ бъ тільки за смéртю поси́лати.

РОМАНЪ, *надвывая сірякъ*. Ко́либъ такъ ище́ чимъ підпере́зати́ця.

ПАРАСКА, *подавая поясъ*. Ке́-лишъ, я підпере́жү тебе́.

Романъ. Дóбре, дóбре... (*Параска подпоясывается.*) Чи нема́, Парасю, посніда́ть?

Параска. Ищѣ́ їй сніда́ть! Я кажу́, що ти по́ки зберѣ́ся, то їй смѣ́ркне. (*Даєть кусокъ сухого хлѣба.*) На́ шматокъ хлѣба. Якъ пійма́єшъ зайця, то вь́ полі́ и посніда́єшъ.

Романъ *прячетъ хлѣбъ за пазуху.* Оттепѣ́рь зовсімъ коза́къ! тілько́ закури́ть лю́льку, да хочъ́ и у́ Кримъ.

Параска, *про себя.* Ужѣ́ коза́къ, то коза́къ! Годівся́ бь́ у коно́плі́ на опѣ́дало.

Романъ, *надѣвая шапку.* А де́ жь́ кова́ний?

Параска. У́ сїняхъ́.

Романъ. У́ мішкѣ́?

Параска. Да́ же жь́ не́ якъ! у́ мішкѣ́. Да́ гляди́ тілько́, не́ заду́ши.

Романъ *накладываетъ люльку и крешетъ огонь.* Коли́бъ же́ такъ, що́ тілько́ вь́ полі́, а тутъ́ и зае́ць!—Да́ я коли́сь якъ́ козакува́въ, то сь́ со́тникомъ́ разівъ́ зо́два́ бувъ́ на охоті́ и тютю́кати́ дóбре́ навчи́вся́ я. Було́ зберу́ть на́сь чо́ловіка́ два́дцять́ або́ и́ більше́, и запу́стятъ́ у́ лісѣ́ сь́ кийка́ми, и́ вже́ чо́ртового́ ба́тька́ зае́ць уле́жить! Якъ́ гукову́ було́: »эй́, тютю́, тютю́!« то́ ажъ́ лі́стя зъ́ дѣ́ба́ поси́плетця́.

Параска *про себя.* Коли́бъ́ бувъ́ то́гді́ ти́ ло́пну́въ!

Романъ. Що́ ти́ каже́шь?

Параска. Да́ то́ я кажу́: »неха́й то́бі́ Бі́гъ́ пома́гає!«

Романъ. О, спа́сїбі́ то́бі́, мо́й голу́бко! Гляди́ жь́, нава́ри́ обіда́ть. (*Уходитъ.*)

Параска. Дóбре, дóбре! (*Про себя.*) Істи́мешъ́ ли́хої́ ма́тері́. Нава́ри́ла, да́ не́ для́ те́бе.

Романъ, *въ сльяхъ.* А́ ти́ тутъ́, кова́ний! (*смыется шлопо.*) Отъ́ куди́ вона́́ ё́го́ за́ти́рила!

Параска *смыется.* Проно́си́ ли́шь, ду́рню́, кова́ного́ вь́ полі́.

Романъ. Да́ їй́ ва́жкѣ́ жь́ зъ́ бі́са, яре́тиче́ поро́ся!

ЯВЛЕНІЕ V.

Параска. Ха, ха, ха!... Отъ́ коли́ ду́рний!... Якъ́-таки́ поро́ся́мъ́ пійма́ти зайця?... Бі́дний́ Рома́нь! ё́го́ нетру́дно́ обману́ть: хто́ що́ ска́же, то́ вінъ́ и́ пові́рить. Ме́ні́ вже́ їй́ жа́ль, що́ кова́-

ний надсадить ёму бабехівъ, да нічого робить: такъ розлѣжався, що ніякъ не виманишь ёго изъ хати. Нехай лишъ трóхи провітритця. Дóбре, що менé кумá надоумила, якъ Ромána випровадити зъ дóму. Вона дала мені и зайця, щобъ ёго обманить, бóдто привісь кований, да незнаю, чи до-ладу вонó бóде... Да вже жъ, щó бóде, то бóде, а я зъ дякомъ погуляю. (*Садится прясць.*) Колибъ тільки не забарівся мій чорнявий Хома Григóровичъ. (*Поетъ:*)

Вяне вишня, посихае,
Що росте підъ дубомъ:
Сохну, чахну такъ нещасна,
Живучи зъ нелюбомъ.
Прийди, мій, утри слези,
Що я проливаю,
Бо одради ніякої
Більшъ въ свѣті не маю.

При концѣ послѣдняго куплета, входить Дьякъ.

ЯВЛЕНІЕ VI.

ДЬЯКЪ и ПАРАСКА.

Дьякъ *входить, дѣлаєть знакъ удивленія, слушаєть пѣсню, а при концѣ оной:* Ей-ей, ангельскій гласъ!

Параска, *увидѣвъ.* Охъ міні лихо!

Дьякъ. Радуюсь сердечно... тое-то душевно, что слышу гласъ веселія вашего сердца и низайшій отдаю вамъ, Параскева Пантелимоновна, добридень.

Параска А се ви, Хома Григóровичъ? Цуръ же вамъ, якъ ви мене зиякали!

Дьякъ. Азъ есмъ, тое-то... да гдѣ же вашъ возлюбленный сожитель?

Параска. Пішовъ по зайці.

Дьякъ, *про себя.* Сія оказія для меня сладка, яко медъ дивій. (*Къ Параскѣ.*) Такъ вамъ удалась выдумка Онисіи? Онъ... тое-то, якъ ёго... направилъ стопы своя на дѣбраву: тамъ бо есть прибіжище зайцомъ. Съ оружіємъ или... тое-то... съ дрекольми?

Параска. И, ні! съ кованимъ кабанцѣмъ.

Дьякъ *смиється.* Хе, хе, хе! Не мечите бисера предъ сви-

ніями. Сіе есть чудо неизглаголанное... Но вы, здається мнѣ, якобы творите надо мною глумленіе.

Параска. Ні, дѣлебѣ що правда. Потягъ у полі скільки видно.

Дьякъ. И такъ вы посвятили своего Романа въ патентовые мисливці?

Параска. Нехай лишъ трѣхъ провітритця, ато вже такъ розлѣжався, що не хоче ні-за-вищо й прийняття.

Дьякъ. Ей-ей, премудро! Дакъ теперь безъ всякаго преткновенія можно мнѣ насладитися всевозлюбленнѣйшею бесѣдою съ вами?

Параска. Що такѣ?

Дьякъ. Моя сладчайшая! вы не внемлете глаголу моему.

Параска. Одже ви, Хомѣ Григоровичъ, такъ говорите по письменному, що я и не вторюю.

Дьякъ. Я... ей, ей, не избѣру глагола къ уразумленію васъ въ страстяхъ моихъ, которыми любовь моя со дня воззрѣнія на васъ на поклонахъ воспламенила мое сердце.

Параска. Дѣлебѣ, я не знаю, що ви кажете.

Дьякъ. О, Боже мой! какъ не уразумѣть глагола моего и не догадаться, что я, то-есть, яко олень къ источнику, къ вамъ прибѣгаю.

Параска. Що? Олена?

Дьякъ. Якая тутъ Олена? Боже мой! я возлюбихъ васъ всѣмъ сердцемъ и душою.

Параска. Не знати, що ви вигадуете! Я просила васъ, Хомѣ Григоровичъ, прийти протвердѣть ту пісню, що ви менѣ на христінахъ у дядини учили, а ви міні провадите не знати що.

Дьякъ. Очень дѣло; изрядно. *(Всторону.)* Гласомъ моимъ воззову къ ней и въ пѣснѣхъ возвеличу ея. *(Къ Параскѣ.)* Приклоните ухо ваше и внемлите гласу моему.

Параска. А нѣте, нѣте!

Дьякъ поетъ:

Я люблю тебя и стражду,
Но отрады не сыщу;
Зрѣть тебя всегда я жажду,
И очей не насыщу;
Быть хочу всегда съ тобою
И съ тобой всегда вѣщать,

Наслаждатись красотою
 И словамъ твоимъ внимать.
 Жизнь съ тобою провождати —
 Нѣтъ утѣхи мнѣ иной,
 И тебѣ не милымъ стати —
 Нѣтъ мнѣ горести другой.
 Ты одна составляешь
 Радость и печаль мою,
 Ты одна заставляешь
 Рѣчь сказать меня сію.

ПАРАСКА *вторитъ за Дьякомъ ту же пѣню.* Я люблю, тебя и стражду, и проч.

Дьякъ. Ей-ей прекрасно! вы совершенно изучились сему сладкому пѣнію.

ПАРАСКА. Спасібі вамъ, Хомѣ Григоровичъ! Да якъ ви хороше співаєте басомъ!

Дьякъ. Такъ, такъ, моя возлюбленная. А какое же вы сотворите мнѣ воздаяніе?

ПАРАСКА. Я для васъ вареной наваріла и кѹрочку спекла.

Дьякъ. Всякое даваніе благо и всякъ даръ совершенъ; но... то-то... щедроты ваши не суть совершенны.

ПАРАСКА. Що такѣ?

Дьякъ. То-есть—бремя тяжкое отяготѣ на мнѣ;—нѣсть мира въ костехъ моихъ; слякохся до конца, по вся дни сѣтуя хождахъ.

ПАРАСКА. Оджѣ я бачу, що ви, Хомѣ Григоровичъ, въ хмару заходите.

Дьякъ, *вздыхая.* Охъ!...

ПАРАСКА. Чого ви такъ вѣжко здихаете?

Дьякъ, *про себя.* Ей-ей, не знаю, какими глаголами вскрыть мнѣ страсти сердца моего: языкъ мой прильпе гортани.

ПАРАСКА. Що вамъ, Хомѣ Григоровичъ, сталося? (*Про себя.*) Чи вінъ не сказівся?

Дьякъ, *прихилившись къ стѣнѣ, беретъ рукою за сердце, въздыхаетъ.* О, духъ немощи овладѣша мною.

ПАРАСКА. Вамъ, мабуть, нѣдно, Хомѣ Григоровичъ? може, у васъ соняшниця або завійниця? випийте-лишь чарочку запіканки. (*Становитъ на столъ горілку. Вдругъ слышитъ лай собачій.*) Охъ міні ліхо! хтось идѣ! Покотъ не даромъ брѣше! (*Вымывшая въ окно.*) Отъ біда! Соцький, да ще зъ москалемъ, якъ разъ сюді прямѣтця.

Дьякъ. Проклятіи люди! тое-то... яко скимны рыкающий! Теперь мнѣ остается сотворити благо и направити стопы моя во свояси. (*Хочетъ уйти.*)

Параска. Стривайте лишъ, Хомѣ Григоровичъ, послушайте мене. Теперѣ соцькому багацько діла: москалі війшли въ село сѣгодні, дакъ ёму треба кватірі відводити; то вони не довго тутъ бўдуть... Сховайтесь підъ привалокъ.

Дьякъ. Ей-ей, премудро!

Параска. Швидче жъ ховайтесь, бо вже вони въ сіняхъ. (*Подбираетъ его подъ привалокъ и закрываетъ ридномъ.*)

Дьякъ, *подъ привалкомъ*. Ахъ Боже мой! якъ презрядно, еслибы и вы, Параскева Пантелемоновна, здѣсь со мною обитали!

ЯВЛЕНИЕ VII.

ПАРАСКА, СОЦКІЙ и СОЛДАТЪ.

Соцкій. Помайбі вамъ!

Параска. Здорівенькі були, пане куме!

Соцкій. А кумъ де? чи вже на пічъ забрався, або, може, сѣгодні съ пѣчи и не злѣзивъ?

Параска. Да нема діма.

Соцкій. А дежъ вінъ?

Параска. Пішовъ у поле.

Соцкій. Оце, мабуть, уже насильне ёго вітурмила.

Солдатъ. А что же, здѣсь мнѣ квартира?

Соцкій къ *солдату*. Здѣсь, тутича. (*Къ Параскѣ.*) Кумо, оце вамъ постоялецъ... да глядіть, щобъ у васъ все гараздъ було.

Параска. Охъ, міні лихо!

Солдатъ, *скидая амуницію*. Не бойсь, хозяйюшка: я добрый человекъ; наше діло солдатское. Намъ много ненадо: курица къ обѣду, а другая къ ужину; а если и лаврениками накормишь, то сердиться не стану; отъ меня ты худа не услышишь.

Параска. Якъ-бі було! (*Къ соцкому.*) Що оце ти, куме, робишь? ти жъ обіщався не ставити у насъ постою!

Соцкій. Постій, кумо, не варуй. На сей разъ. ослобонить тебе відъ постою, далєбі, не можна: всі хати занялі, а въ іншіі по два и по три. Народъ и такъ на мѣнъ враждує, що деколи васъ обминаю; да я жъ тобі и москалі привівъ предоброго. Вінъ

стоявъ у свѣта мого въ Ракосічі, п свать мій нимъ не нахвѣлитця.

Параска. Бідна моя голівко! а я хотіла хату мазать!

Соцкій. Абó поженихатьця съ кимъ безъ Романа.

Параска. Не знать цо́ ти, кúме, вигадуешь! Я не знаю, якъ у тебе язýкъ не заболить, отакé мѣлючи. (*Къ солдату.*) Мòже бѣ ви, служивий, відпочили?

Солдатъ. Ладно, хозяйюшка; однакожъ дай мнѣ прежде чего покушать.

Параска. Що́ жъ вамъ дать? ми вже пообідали.

Солдатъ. Ну, чевó-нибудь на первой случай, а тамъ ужъ приймемся дѣлать лавреники. Вить я ужъ болѣе года стою въ Малоросіи вашей и самъ ихъ дѣлать научился.

Соцкій. Отъ бачишь, кúмо, який москаль моторний! вінъ тобі и варениківъ наробить. (*Увидя водку, для дьяка приготовленную.*) А се цо́ въ пляшці?

Параска, *про себя*. Охъ міні ліхо! и забúла сховати! (*Къ соцкому.*) Да се для Романа отиска́ла, щóбъ почастувать, якъ вернетця съ поля.

Соцкій, *грози́тъ пальцемъ*. Эй, кúмо! ти ліхомъ, бачу́, граєшь...

Параска. Ищѣ чо́го чи не бóде? Ужé ти міні допикъ своїми вигадками.

Соцкій. Ну, годі́ жъ, годі́, кúмо! (*Вынимаетъ изъ кармана деньги*). На́ тобі грóші да купи́ для свого Романа, а ми сю́ ви́пьемъ съ служивимъ. (*Садится, наливаетъ въ чарку горілку и потちиваетъ солдата*). Прошу́ ви́пить, пáne служивий.

Солдатъ, *беретъ чарку*. Ай да пріятель! Здраствуй, любезный! (*Выпиваетъ.*) Свать твой... (*Утираетъ усы.*) какъ бишь ево?

Соцкій. Овѣрко. (*Наливаетъ горілку въ чарку.*)

Солдатъ. Дá дá, дá, Вевѣрко, Вевѣрко!... Правду сказать, такихъ людей мало нынча на свѣтѣ.

Соцкій, *взявъ въ руки чарку*. Нехай же ёму́ легенько пкнѣтця. (*Выпиваетъ.*)

Параска, *про себя*. Щóбъ васъ чортъ забравъ зо всімъ вашимъ рóдомъ!

Солдатъ. А хозяйюшка?

Соцкій. Пріська.

Солдатъ. Дá, Приска!... Дай Богъ ей здоровье—какъ мать родная. Право, такихъ хозяевъ не сыщешь во всемъ бѣломъ царствѣ.

Соцкій наливаєть въ чарку горілку. Кўмо, випий лишъ и ти чарку за здоровье сватівъ моїхъ.

Параска. Да спасїбі, кўме! не турбуйтєся мною.

Соцкій. Чогó ти такъ зажурилась? Що Ромáнъ пішовъ у поле? Вінъ швидко б́уде. На лишъ випий, прошу́.

Параска. Не хóчу, дáлїбі не хóчу.

Соцкій. О, якá жь бо ти затїнчива! Почастуй же насъ (*подаєть ей чарку*), коли самá не хóчешъ.

Параска, *беретъ въ руки чарку и пляшку и подносить соцкому*. Пзвольайте, пáне кўме.

Соцкій. Въ рука́хъ ма́ете.

Параска. Нехáй же здорові́ б́удуть Ов́ерко и Пріська. (*Кланяється и немпожко надпиваетъ скривившись; доливаєть чарку и подноситъ Соцкому.*)

Соцкій показуєть ей, *чтобы она поднесла солдату*. Прошу́ випить, пáне служївий.

Солдатъ, *взявъ въ руки рюмку*. Да здраствуєть Веверко и Прицька!

Соцкій смьєтєся. Утáвъ Панькá по штáняхъ!... Якъ, áкъ, москáлю?

Солдатъ. Какъ? Да здраствуєть Веверко и Прицька!

Соцкій смьєтєся, *а потомъ опять наливаєть чарку*. Гáрно ти, москáлю, навчївся говорїть по-на́шому. (*Выпиваетъ, встаетъ и выходитъ на средину сцены.*) Гáрно, москáлю, гáрно!... Де ти такъ навчївся?

Солдатъ. Да все же у твоего свата, не только говорить, но и пѣть научился вашихъ хохлацкихъ пѣсень.

Соцкій. Чи бáчишъ! (*Протирая усы.*) А ну, будь ласкавъ, москáлю, заспївай, якóї тамъ сватъ мїй навчївъ тебé. Я всі ёго піснї звáю и самъ коли́сь бу́ло спїваю.

Солдатъ. Изволь. (*Поєть*)

Ахъ въ полѣ могила
Съ вѣтромъ разговаривала:
Не дуй, вѣтеръ, ты на меня,
Чтобъ я не почернѣла.

Соцкій смьєтєся до уморы. Гáрно, москáлю, гáрно! Ну, вже втáвъ до гацлїківъ! Се вже крáще відъ тієї, що, «въ горóді

бузина, а въ Києві дядько, за те тебе полюбіла, що на руці перстень.»

Солдатъ *продолжаетъ.*

Чтобы въ рѣкѣ не плодилась рыба
За то, что я за Дунай заѣхалъ.

Соцкій *смѣется до уморы.* Ха, ха, ха! ой, ой, лишенько! Годи, годи, москалю! будь ласкавъ, годи, а то, далибі, кишкѣй порвѣ відъ сміху!

Солдатъ. Чево ты смѣєшся?

Соцкій. Да якъ же не сміятьця? ти не знаєш по якому співаєшъ.

Солдатъ. А какъ же?

Соцкій. Слухай, я тобі заспіваю (*поетъ.*)

У полі могила
Зъ вітромъ говорила:
Не вий, вітре, ти на мене,
Щобъ я не чорніла.
Ні вітеръ не віє,
Ні сонце не гріє,
Тільки въ степу при долині
Трава зеленіє.

(*Музыка. Потомъ:*)

Соцкій. А що, москалю, чи такъ сватъ мій співавъ тобі?

Солдатъ. Дя, дя, точно такъ.

Соцкій. То-то, мосьняне! а ти не втнешъ, даромъ що въ гудзикахъ.

Солдатъ. А знаєш ли ты другую?

Соцкій. Яку?

Солдатъ. Ахъ былъ, да нѣтутъ, да поѣхалъ на мельницу.

Соцкій. Ха, ха, ха! Бодай тебе, москалю! А сієї жъ де ти навчився?

Солдатъ. Эту часто поетъ-бывало Прицка.

Соцкій. Та, може, не такъ?

Параска. Може:

Ой бувъ, та нема
Та поїхавъ до млина?

Солдатъ. Да, да!

Ой былъ да німа
Да поїхавъ до мліна.

Соцкій. А ти знаєшь, кумо, сієї?

Параска. Знаю.

Соцкій. Заспівай же намъ, серце.

Параска поётъ. Соцкій аккомпанируетъ. Солдатъ танцуетъ. Когда Параска оканчиваетъ другой куплетъ,—

Солдатъ. Ай да хозяйюшка! Спасиба тебѣ *(хочетъ ее обнять.)*

Параска. Геть, москалю! не жартуй! *(Отталкиваетъ его.)* Оцёго то вже я не люблю и—суча дочка—колі не трісну такъ, що й очі вілізуть! Отъ якъ хóроше! *(Поправляетъ очіпокъ.)*

Соцкій. Ось якъ воно співаєця! Бачишь, москалю? не такъ, якъ ти, мовъ коза въ шквірю.

Солдатъ. Да чортъ ево знаетъ; я долго учился, да мудрено, языкомъ-та не сладишь.

Соцкій. То вже такъ. Московський языкъ дуже гострий, та ба!

Солдатъ. Однакожъ я етакъ цѣлой день пробаю;—хозяйюшка! да-ка чево нибудь закусить; ноги-та крѣпко болять отъ походу, нада отдохнуть.

Соцкій. Кумо, пошукай лишъ тамъ у печі: чи нема борщу, або каши, бó квáши! або лемішки, або пúтрі, або зáірки, або соломахи, або пампушóкъ, або галушóкъ, або шуликівъ, або товчéниківъ. Ужé жъ такі трéба москаля чимсь нагодувати.

Параска. Дáлибі, кумочку, и въ печі не топíла.

Соцкій. Дáкъ кíнься да зварі чого-небóдъ.

Солдатъ. Ну, нѣчево дѣлать, солдатское брюхо привыкло постничать *(ложится)*; послѣ хозяйюшка меня накормить.

Соцкій. Гляди жъ, будь ласкава, кумо, щобъ ти, якъ москаль спочíне, нагодувала служíвого; я бъ ёго узáвъ до себе, дакъ у мене копита́нтъ квартируе. Прощай. *(Уходитъ.)*

Параска. Иди здоровъ.

Соцкій смотритъ на солдата. Ужé москаль и захрípъ. Знеми́гся, сердяга, відъ походу. *(Уходитъ.)*

ЯВЛЕНИЕ VIII.

ПАРАСКА и ДЯКЪ.

ПАРАСКА. Насілу убрався! Отъ чортъ гостей принієтъ не въ піору! (*Засматриваетъ въ глаза спящему солдату.*) Спасібі москалю, и голѣдний заснѣвъ. (*Поднимаетъ рядомъ.*) Хомѣ Григоровичъ! чи ще ви тѣта живі?

Дякъ *выходитъ на цыпочкахъ со страхомъ, дѣлая знакъ Параскѣ.* А щѣ служивий?

ПАРАСКА. Спять, ажъ харчітъ, мовъ чорті ёго дѣвлять.

Дякъ. Ей-ей, хорошее я дѣло здѣлавъ... тое-то... що укрався. Блаженъ мужъ, ижѣ не иде на совѣтъ нечестивыхъ. А чтобы и паки не послѣдовало какое... якъ ёго... преткновеніе, то треба направить стопы своя—во-свояси.

ПАРАСКА. Постривайте бо, Хомѣ Григоровичъ! треба-таки намъ хочъ варѣноі покоштувати, бо вже вона и такъ прохолола.

Дякъ. А развѣ вы оной не сокрушили со служивымъ?

ПАРАСКА. Якъ изъ служивимъ? Оцѣ нехай Бігъ мѣлуе! Я тільки для васъ, Хомѣ Григоровичъ, наварила й напекла. Сідай-те лишъ. (*Ставитъ варену и кушанье.*)

Дякъ. Благодатная Параскевія! нѣтъ конца добротѣ вашей.

ПАРАСКА *потчиваетъ дяка.* Извольте, годѣйтесь; а то не вдасця намъ ні попіть, ні поісти: москаль такий голѣдний лігъ, якъ собака, и якъ прокїнетця, то самъ усѣ потрієска. Печѣню жъ хоть возміть съ собою. Чи влієзѣ кѣрка въ кипѣню? (*Смотритъ на карманъ.*) Охъ, який же вінъ засмалцеваний... Да тутъ, бачѣ, и сала кусѣкъ.

Дякъ. Охъ, Боже мой! и забѣвъ вінъять. Се Онисія Гавриловна пожаловала на школу.

ПАРАСКА *подходитъ къ окну и кричитъ.* Охъ міні ліхо! Ромѣанъ идѣ! да ще й сердїтий! Оттеперъ бїда! Щѣ вінъ скаже, якъ тебѣ застане? Уже и такъ вибиває тобою міні очі, що ти менѣ на ўлиці иноді зачіпаєшъ, а тепѣрь надсадитъ міні бѣбехівъ, да и вамъ, пане Хомѣ, не безъ бїді бѣде.

Дякъ, *подбѣгая къ окну.* Тое-то... тоє-то... яко... ко... ко... левъ рыкающій! Куди міні... тоє-то... укритися отъ поруганія?... Ей, ей, онъ сокрушитъ и кости моя!... куди міні укритися?

ПАРАСКА, *прибирая съ стола варѣну и кушанье. Лізте швидко опяť підъ прівалокъ.*

ДЯКЪ. Дѣбре, дѣбре... тое-то... да какъ же избавлюся отъ поруганія?

ПАРАСКА. Не бійтєсь, Хомá Григóровичъ: я ужé вѣгадала, якъ дурно́го Рома́на обманіти. Я заразъ вѣпроважу ёго до дѣдка, а васъ тоді и випущу.

ДЯКЪ. Трудъ велій обьяша мя.

ПАРАСКА. Мовчіть, Бо́га ра́ди: Рома́нъ въ сїняхъ. *(Вносить проворно зайца, кладєть на столъ и сама садитєся прѣсть.)*

ЯВЛЕНІЕ ІХ.

РОМАНЪ, ПАРАСКА и СОЛДАТЪ.

РОМАНЪ *за кулисами. Відчині!*

ПАРАСКА, *отворяя дверь. Чого ти репетуєшь? Мовчі, Бога ради!*

РОМАНЪ. Ось я тебѣ замóвчу! Нáщо ти менé одуріла, дідко бѣ утісєя твоєму бáтькові? *(Намъреваетъ ударить)*

ПАРАСКА *увєртывается отъ удара. Щó ти рóбишь, навіжєний?*

СОЛДАТЪ, *лежа. Хозяйка!*

РОМАНЪ. Щó се?

ПАРАСКА. Побáчишь! Я тобѣ казáла, що мовчі! Москаля поставивъ со́цький на кварти́ру: да тутъ такий презлі́й! трóхи не бивъ менé: насі́лу ёго у́благáла.

СОЛДАТЪ. Хозяйка!

ПАРАСКА. Отъ и бѣдá!... Заразъ.

СОЛДАТЪ. Не слыхать ли барабана?

ПАРАСКА. Нѣ, не чутъ.

СОЛДАТЪ *засыпаетъ.*

РОМАНЪ *осматриваетъ осторожно и усматриваетъ зайца. Гля! зáецъ! де вінъ узáвся?*

ПАРАСКА. Щó ти дѣвисєя, лúнаєшь?

РОМАНЪ. Де ти взяла?

ПАРАСКА. А се жѣ той, що кова́ний привієсь.

РОМАНЪ. Чи справді?

ПАРАСКА. Буді́мсь-то ти й не знаєшь?

Романъ. Далибі и не звáю и не бáчивъ!

Параска. Одже вінъ приті́ривъ ё́го ажъ до поро́га.

Романъ. Ну, гара́здъ же! а́то я за́ливъ би то́бі за шку́ру са́ла.

Параска. За ві́що?

Романъ. Я д́умавъ, що ти мене́ оду́рила; бо якъ ви́йшовъ у по́ле и тільки-що похили́въ до Сте́цьково́ї ба́лки, ажъ мисли́вці пруть за́йця якъ разъ на мене́. Я шви́дче зъ ми́шка кова́ного и дава́й тютю́кати во все го́рло. За́ецъ же потя́гъ туди́, къ Чми́рові дуби́ні, а кова́ний пря́мо шляхо́мъ до се́ла.

Параска. То вінъ на́вперейми пішо́въ.

Романъ. Да ма́буть такъ: по тій же тропі и хортъ оди́нь увязався; а якъ уже́ лови́въ ё́го кова́ний, да́лебі не зна́ю, бо по́ки я ви́брався зъ ба́лки, то вже ні хорти́въ, ні порося́ти не ви́дно бу́ло; я жъ такъ ухо́ркався, по́ки ви́брався изъ ери́пудної ба́лки, що ажъ сорочка мо́кра.

Параска. Да тутъ хло́пці ка́зали, що кова́ний пійма́въ ё́го бі́ля Сви́ридоваго ві́трика́.

Романъ. Бачъ, ажъ де́ дійшо́въ ё́го мій голу́бчикъ! те́перъ бу́де пече́ня.

Параска. Бу́де, тілько́ піді́, мій Рома́не, поклі́чть дядька и ті́тку; бо вони́ зъ-ро́ду за́ячии не і́ли.

Романъ. Да пнóсе.

Солда́тъ *встае́тъ и являе́тся на сце́ну, проти́рая глаза́.*
Что́ это за мужи́къ?

Романъ. Да ми туте́шні.

Солда́хъ. Не хозяи́нъ ли?

Романъ. Дадже́жъ не хто́—хазя́їнъ.

Солда́тъ *про се́бя.* Неужели́ это ея́ мужъ? Ну, такъ она не совсе́мъ виновата. (*Къ Параскѣ.*) Что́ же, хозяйо́шка, давай те́перь че́во покуша́ть.

Параска. Що́ жъ то́бі да́ти? онъ шма́то́къ греча́ника: ї́жъ, коли вку́сишъ.

Солда́тъ. Нѣ́тъ ли че́го повку́си́ть? небось, стари́ка накорми́ла.

Романъ. Ні́, моска́лю! су́чий сви́нь, коли́ и ри́ска бу́ла въ ро́ті, а і́сти хо́четця такъ, що ажъ ки́шкі ко́рчить, да да́сбигъ-чого́. Оце́ вона́, спаси́бі ї́й, да́ла шма́то́къ греча́ника, да́къ не вку́шу́: не то́бі ка́жучи, зу́бівъ уже́ ли́ха-ма́ти-ма́е.

Солдатъ *про себя*. Бѣдный мужичокъ! (*Къ Параскѣ*) Такъ у васъ и хлѣба нѣту-тѣ?

Параска. А де же ёго взяти? теперѣ у насъ неврожай. За-робила була трѣхи, да й той старій попродавъ.

Солдатъ. Какъ можно продать послѣдній хлѣбъ? это худо.

Романъ. А що жъ маешь робити? де жъ би я грѣшей узйвъ на подѣшше? Заробитъ не здѣжаю; нивкѣ и лѣскѣ уже давно рос-продавъ; скотъ нипочому; тѣльки що послѣдній хлѣбъ продати, щобъ проклѣті сѣпаки не обливали на морозѣ холодною водою. Дѣбре було колись, що продавъ бѣзівка, та й росплатився; а теперѣ и корѣву съ телямъ продасѣ, — то тѣлько хибѣ за половину заплаатишь, бо теперѣ та корѣва, що трѣба було рубливъ сѣрокъ заплаати, бѣльшъ не дадутъ ялишники, якъ рубливъ дѣсять. О такѣ теперѣ на свѣтѣ настало! де жъ намъ грѣші брати?

Солдатъ. Да какъ же ты живешь?

Романъ. Отакъ, мосьпѣне: що якъ запрядѣ старѣ шматѣкъ хлѣба, то й имъ; а теперѣ накинувъ головѣ засѣдѣтельскѣ мѣтки прѣсти, то бѣльше того, що нахлищѣсь борщѣ, да голодний и спѣть ляжу.

Солдатъ. Да, худо, старикъ. Однакожъ хозяйшка насъ на-кормитъ.

Параска. Чимъ? хибѣ трѣсцю?

Солдатъ *про себя*. Постой же, плутовка, я тебя накажу. (*Къ Роману*) Ну, такъ я тебя, хозяйинъ, накормлю; хочешь ли?

Романъ. Да спасѣбі, москалю; у мене далибѣ ажъ сѣрце бо-литъ, що ничимъ васъ нагодувати. (*Вынимаетъ изъ кармана деньги*). Парасю! пѣди лишъ купи хочъ чвѣртку; мѣже, служивий ви-пѣе зъ дорѣги, да чи не добѣдемъ хочъ у дяка паляницѣ: винъ у насъ, бѣчця, чоловікъ дѣбрый.

Солдатъ. Не трудись, старикъ, ненада ничего: я знаю, что ты дѣброй чѣловѣкъ (да безмозглой); у насъ будетъ что пить и ѣсть безъ денегъ; только чтобы вы обѣе меня слушали и все то дѣлали, что я скажу.

Романъ. Дѣбре, москалю. Я чоловікъ неретивий.

Солдатъ. Послушай же: я буду ворожить, такъ вамъ надѣбно стать вотъ здѣсь и зажмурить глаза. Становитесь. (*Становитъ на срединѣ театра*).

Параска. Що се бѣде? не знати що москаль вигѣдуе.

Романъ. Чи воно жъ, бўдте ласкаві, служивий, не грішно бўде?

Солдатъ. Нѣтъ, ужъ я за то отвѣчаю. Становитесь.

Романъ. Да пнѡсе. Становісь, Парасю, тільки бўдте ласкаві, колибъ воно не тее...

Солдатъ. Не бойсь. Ну, зажмурь глаза.

Романъ, *зажмуривъ глаза*. Уже.

Солдатъ *чертитъ кругомъ ихъ палькою*. Беръ... баръ... даръ!

Романъ. Добрѡдію служивий!

Солдатъ. Не бойсь. (*Чертитъ палькою, и говоритъ невнятные слова*).

Романъ. Постійте, сѣдиръ, бўдте ласкаві, постійте.

Солдатъ. А что?

Романъ. Я не-нарокомъ и самъ не знаю, якъ росплѡщивъ ѡчі.

Солдатъ. Экой ты! эдакъ и самъ пропадешъ, и мнѣ бѣды надѣлаешъ.

Романъ. Уже бўду держать рукою.

Солдатъ. Ну, держи покрѣпче.

Романъ. А, дѡбре. Парасю! гляді жъ, не росплѡщъ очіць.

Солдатъ *между-тѣмъ выноситъ и ставитъ на столъ кушанье и варену*. Ну, Романъ, теперь конецъ. Смотри сюда.

Романъ *смотритъ съ удивленіемъ*. Гля!

Параска *всторону*. Не еретичий и москаль, який же хитрый!

Солдатъ. Ну, хозяинъ, милости просимъ покушать. (*Начинаетъ ѣсть*).

Романъ *глядитъ на всѣ стороны*. Де воно взялось?

Солдатъ. Ну, садись да кушай. Ты никогда не ѣдалъ такъ вкуснаго.

Романъ. Чи воно жъ не грішно бўде?

Солдатъ. Да вѣтъ я тебѣ сказалъ, что я отвѣчаю!

Романъ, *приступая со страхомъ къ столу*. Москалю, служивий! чи мнѣ мѡжна перехристїтьца?

Солдатъ. Пожалуй, крестись себѣ, сколько хочешь.

Романъ *крестится и шепчетъ молитву*. А стрѡву мѡжна перехристїть?

Солдатъ. Нѣтъ, не можно.

Романъ, *отступая назадъ*. Одже, дѡлибї мнѣ мѡторошно.

Солдатъ. Не бойсь. (*Даетъ ему въ руки кусокъ*). Вотъ на, кушай.

Романъ, *принимаясь дрожащею рукою. Господи, благослови (и крестясь)*. Да вже жъ, що бабі, то те й громаді. (*Бѣтъ; къ Параскѣ*) Парасю! а ти жъ чому не їси?

Параска. Нехай Бігъ милує, щобъ я їла у пеклі варене.

Солдатъ *грозить Параскѣ пальцемъ*.

Романъ *опускаетъ изъ руки кусокъ*. Чи вонό жъ, служивий, у пеклі варилося?

Солдатъ. Да гдѣ бы ни было, намъ до того дѣла нѣтъ, лишъ бы вкусно. (*Наливаетъ варену и даетъ Роману*) Нутка, выпей. (*Послѣ сею солдатъ встаетъ и идетъ къ Параскѣ*).

Романъ *надпиваетъ самъ и даетъ женѣ*. Ось покоштуй, Парасю, якé дóбре.

Параска. Да вже жъ, коли такъ, то й я б́уду їсти; т́ільки будь ласковъ, служивий, зми́луйся надъ на́ми, не погуби́ мене́.

Романъ, *не вслушавшись*. Даджежъ сказа́въ, що вінъ за все одвіча́є!

Солдатъ, *трепля по плечу Параску*. Не бойсь, все будетъ ладно, только впередъ съ солдатами обходись лучше. (*Къ Роману*). Ну, Романъ, кушай.

Романъ, *уплетая жаркое*. Оттепéръ наівся, ажъ неначе на животі полéгшало.

Параска *упрашиваетъ солдата выпустить дяка, и онъ соглашается*.

Солдатъ. Хорошо, изволь.

Романъ. Спаси́бі тобі, служивий, що ти напра́вивъ тро́хи кендюхъ; т́ільки тепéръ, ма́буть, трéба б́уде ха́ту посвятити́.

Солдатъ. Ненадо; я тебѣ самъ всѣхъ чертей выгоню; только ни съ мѣста!

Романъ. Ухъ, ажъ шкúра підніма́ється: такъ страшно. Да вжежъ, коли такъ, то и не тинú.

Солдатъ. Ну, станьте здѣсь. (*Становитъ обоихъ среди театра.*) Вотъ такъ. (*Завязываетъ глаза имъ и связываетъ руки.*)

Романъ. Ухъ, стра́шно!

Солдатъ, *завязывая глаза*. Ну, Романъ, тебѣ надобно выучитъ сін волшебныя слова: джунъ... беръ... дачъ... дур.. нієръ... гапта... де...

Романъ. Не зумію, мосьпане, вічитать.

Солдатъ. Какъ не зумієшь? Говори за мною: Джунъ.

Романъ. Жукъ.

Солдатъ. Веръ... дачъ.

Романъ. Пепе... перъ бачъ.

Солдатъ. Дурнієрь.

Романъ. Дурній я.

Солдатъ. Гапта... де. Гапта де. Гапта де.

Романъ. Гапка де... Гапка де.

Солдатъ. Ну, смотри же, Романъ, какъ крикну я: ура! то ты тотчасъ долженъ говорить сіи слова самымъ громкимъ голосомъ.

Романъ. Эй, дѣлібі, москалю, не вічитаю: важкѣ дѣже на язійкѣ.

Солдатъ. Ничего! смотри только, не забудь. (*Уходитъ и раздвѣкаетъ Дяка.*)

Романъ. Да колибъ не забуть. Парасю, чи ти перенялѣ?

Параска *печально*. Перенялѣ!

Романъ. Нагадѣєшь же міні, якъ помилюсь. (*Говоритъ въ пошолоса.*) Жукъ... бе... бе... бе... беръ, бердъ... бачъ... дурній я... Гапка де, Гапка де... Гапка де. (*Берется за животъ.*)

Параска О, щобъ тебе побіла лихѣ годіна!

Романъ. Охъ, охъ, служівий! Мосьпане служівий!

Солдатъ, *продолжая около дяка работу*. Чтѣ ты тамъ?

Романъ. Будте ласкаві, чи ще вонѣ довго бѣде?

Солдатъ, *продолжая работу*. А чтѣ тамъ?

Романъ. Коли довго, то бѣ я на часъ на двірѣ пішовъ.

Солдатъ. Зачѣмъ?

Романъ. Прошѣ простіть, міні ненѣче тѣе...

Солдатъ, *прибравъ кафтанъ и выпачкавъ дяка сажеею*. Ура, Романъ!

Романъ. Джу... джу... джу... Парасю, якъ?

Параска. О, щобъ тѣбе побіла лихѣ годіна!

Солдатъ *подходитъ къ Роману*.

Романъ. Жукъ... бердъ... бачъ... дурній я... Гапка де. (*Топаетъ ногами и плюетъ.*)

Солдатъ. Теперь совѣмъ. (*Развязываетъ глаза.*)

Романъ *протираетъ глаза*. Ухъ, ухъ!

Солдатъ. Ну, смотри, Романъ, какъ чортъ выбѣжить. (*Смотритъ на дьяка, стучитъ палкою и говоритъ*) Гапта де... Гапта де... Гапта де!

Дякъ, выпачканный, черезъ сцену уходитъ вонъ.

Романъ дрожитъ и крестится. А якій же страшный!

Солдатъ. Ну, Романъ! теперь чорта выгналъ, а гнѣздо себѣ возьму. (*Прибираетъ дяково платье.*)

Романъ. О, спасібі тобі, добродію служивий! тільки прошу не въ гнѣвъ: скажіть, будьте ласкаві,—я чувъ, що нечистый духъ зъ рогами; а у сего и ріжківъ нема.

Солдатъ. Ну, нечего дѣлать. Рога онъ тебѣ оставилъ.

Романъ. Охъ міні лихо! (*Хватаетъ себя за лобъ.*)

Солдатъ. Ничего, Романъ! (*Треплетъ Романа по плечу:*) и получше тебя бываютъ съ рогами...

Романъ. Парасю! Що жъ міні робити?

Параска. Якъ-би ти не лежавъ зъ ранку до вечера та робивъ такъ, якъ люде роблять, то бъ не було сего нічого; ато по-ти лежавъ, поки вилупивъ чорта. Я тобі скільки казала: «Эй, Романе, не лінуйся. Ліньость до добра ніколи не приводить.»

Занавѣсъ опускается.